

UNIVERZITET SINGIDUNUM
DEPARTMAN ZA POSLEDIPLOMSKE STUDIJE
MASTER STUDIJSKI PROGRAM

MASTER RAD

**MOGUĆNOSTI ZA RAZVOJ SMEŠTAJNIH
KAPACITETA U RURALNOM TURIZMU SRBIJE**

Mentor:

Prof. dr Marija Maksin

Student:

Durman Pušara Sanja

Broj indeksa: 405463/2009

Beograd, 2012

„Naše znanje o narodnim kulturama, kao osnovi civilizacije, i o različitim nacionalnim tradicijama nastavlja se i produbljuje. Sve manje se plašimo da će nestati oni načini života koji su generacijama uobličavali narodne i seoske tradicije. Verovatnije je da će i u svojoj transformaciji ka savremenosti nastaviti da ispoljavaju one posebnosti koje su nam darovale bogatstvo nacionalnih i regionalnih osobenosti.“

Halpern M. Džoel, Srpsko selo

SADRŽAJ:

1. UVODNA RAZMATRANJA	3
1.1 TEORETSKE I METODOLOŠKE POSTAVKE RADA.....	5
2. KLJUČNI PROBLEMI RAZVOJA RURALNIH PODRUČJA I RURALNOG TURIZMA U SRBIJI.....	7
2.1 KLJUČNI PROBLEMI RURALNOG RAZVOJA U SRBIJI	7
2.2 ODLIKE I KLJUČNI PROBLEMI RAZVOJA RURALNOG TURIZMA U SRBIJI	10
2.2.1 ODLIKE DOSADAŠNJEG RAZVOJA RURALNOG TURIZMA U SRBIJI	13
2.2.2 RECEPTIVNA BAZA SELA.....	22
3. PERSPEKTIVE ODRŽIVOG RAZVOJA RURALNOG TURIZMA U SRBIJI	28
3.1 POJAM ODRŽIVOG RAZVOJA RURALNOG TURIZMA I RURALNIH PODRUČJA	28
3.2 KLJUČNE ODREDNICE ODRŽIVOG RAZVOJA RURALNOG TURIZMA U SRBIJI.....	30
3.2.1 CILJEVI RAZVOJA RURALNOG TURIZMA	30
3.2.2 OSNOVNA STRATEŠKA OPREDELJENJA.....	31
3.2.3 RAZVOJ RURALNOG SMEŠTAJA.....	36
4. POSTOJEĆI I POTENCIJALNI TIPOVI RURALNIH SMESTAJNIH KAPACITETA	39
4.1 ODLIKE I TIPOLOGIJA NARODNOG GRADITELJSTVA	39
4.2 POSTOJEĆI I POTENCIJALNI TIPOVI SEOSKOG SMEŠTAJA.....	44
5. PREPORUKA ZA RAZVOJA RURALNOG SMEŠTAJA U SRBIJI.....	56
5.1 ENERGETSKA EFIKASNOST OBJEKATA ZA RURALNI SMEŠTAJ.....	58
5.2 KORIŠĆENJE OBNOVLJIVIH IZVORA	60
5.3 RURALNI TURUZAM I ORGANSKA POLJOPRIVREDA	62
6. ZAKLJUČAK	64
7. LITERATURA:.....	67

1. UVODNA RAZMATRANJA

Ruralni turizam predstavlja osnovu revitalizacije napuštenih ruralnih oblasti i obezbeđuje njihovu održivost u budućnosti kroz očuvanje prirode i pejzaža, očuvanje posla i stvaranja novih radnih mesta, zadržavanja mladih na selu, kao i povećanje raznolikosti zanimanja, očuvanje usluga i očuvanje seoskih zanata kao turističke atrakcije.

Veliki problem smeštajnih kapaciteta u ruralnim oblastima, a i glavna prepreka za razvoj seoskog turizma je kategorizacija objekata. Zakonska regulativa u ovoj oblasti relativno je nesređena. Teško je izvodljivo poređenje standardizacije u etno kući ili nekom od vojvođanskih salaša, a i jedni i drugi domaćini teško prihvataju fiskalizaciju objekata. Ipak, trebalo bi da se povede više računa o standardizaciji usluga i zaštiti životne sredine. Zajednički nastup bi svakako dao veću šansu i za ličnu i za kolektivnu promociju seoskog turizma. Kada su u pitanju sve obuhvatni prirodni potencijali Srbije, WTO je preporučila Srbiji da se maksimalno angažuje na ovom polju tj. vidu turizma i uloži sve napore u njenom razvoju. Tim povodom finansirana su i dva projekta u Istočnoj i Južnoj Srbiji.

Svetski trend ka ruralnim područjima se nastavlja, uprkos ekonomskoj krizi od ruralnog turizma veliki profit (2 milijarde evra) su prošle godine ostvarile Austrija i Slovenija. U situaciji u kojoj jesmo, teško je očekivati da Srbija ostvari takav bilans, iako je prošle godine Srbija bila među četiri zemlje sa porastom turista, ali svakako treba uložiti napore ka ruralnim područjima i njihovoj revitalizaciji, jer dobra osnova postoji. Nikako ne treba zaboraviti i veliki broj manifestacija koje još uvek nemaju predznak turističkih, već se dešavaju kao lokalna i regionalna kulturno-istorijska dešavanja.

Za razvoj turizma na selu od velikog je značaja “očuvanost tradicionalnog identiteta seoske kuće, arhitekture sela i seoskog predela kao važnih faktora atraktivnosti turističke ponude za boravak na selu. Kuće na selu imaju svoju istorijsku prošlost – u nekima je stvarana istorija Srbije. Njihov značaj za srpsku kulturnu stvarnost takođe može predstavljati atraktivni faktor seoske turističke ponude, a takvih primera ima na svim prostorima Srbije, iz svih vremena.”¹

Republika Srbija raspolaže brojnim resursima za razvoj turizma. Uz uključivanje privrednih i vanprivrednih delatnosti, koje imaju interes za razvoj turizma, turizam bi trebalo da postane jedan od generatora razvoja Republike i rasta ukupnih ekonomskih aktivnosti.

Polazeći od osnovnih pravaca u svetskim turističkim kretanjima, ciljeva dugoročnog razvoja turizma u Srbiji, dostignutog stepena razvoja i resursne podloge, u Srbiji se izdvajaju sledeći najvažniji vidovi turizma: turizam velikih gradova, tranzitni turizam, banjski turizam, turizam na Dunavu i turizam vezan za posebna interesovanja kojim su obuhvaćena interesovanja za kulturu, arheologiju, umetnost, arhitekturu, sport, muziku, hobije, lov i ribolov, boravak na selu i druga. Ova grupa različitih interesovanja posebno je u Srbiji značajna kod onih vidova

¹ Đukić-Dojčinović V., Seoski turizam Srbije, Turistička štampa, Beograd, 1992., str.59

turizma u kojima je u određenoj meri već formiran turistički proizvod. Jedan od tih vidova jeste upravo turizam na selu. U razvoju ruralnog turizma trebalo bi maksimalno izgrađivati ekološke elemente, razvoj eko-sela sa razlicitim formama zdravog života kao što su zdrava hrana, pešačenja i druge.

“Ruralni turizam podrazumeva širok izbor aktivnosti, usluga i dodatnih sadržaja koje organizuje ruralno stanovništvo na porodičnim gazdinstvima u cilju privlačenja turista i stvaranja dodatnog prihoda. Ovaj proizvod otvara turističkoj tražnji najčešće seoske sredine, termalne izvore, reke ili jezera, a gostima prezentuje tradicionalnu gostoljubivost i život i običaje lokalnog stanovništva, i deluje kao poluga ekonomskog razvoja i podizanja životnog standarda u ruralnim zajednicama, sve na principima održivog razvoja i očuvanja prirodnih resursa. Danas su u Evropi izrazito poznate turističke ruralne marke Francuske (Gites de France), Austrije (Urlaub am Bauernhof) i Italije (Agroturismo).”²

Povratak prirodi je u Evropi sve popularniji pa i u Srbiji se prati taj trend. Savremeni život, život u urbanim sredinama, gde se dobar deo dana provodi u stresnim situacijama, u gužvi, u saobraćaju, uz brzu hranu i instant proizvode, dovodi do potrebe savremenog čoveka da se vrati prirodi.

Otud i potreba za razvojem ekoturizma. Međunarodno društvo za turizam (TIES) je definisalo ekoturizam kao “odgovorno putovanje u prirodna područja kojim se čuva okolina i unapređuje blagostanje lokalnog stanovništva.”

“Ekoturizam je zasnovan na koncepciji održivog razvoja turizma. Uključuje i elemente ruralnog i kulturološkog turizma, kao i pojedine elemente urbanog turizma, tzv “urbani ekoturizam”. Može da se definiše kao ekološki odgovorno putovanje i poseta područjima sa relativno očuvanom prirodom radi uživanja, proučavanja i uvažavanja vrednosti prirode, predela i kulturnog nasleđa, promovisanja i uključivanja u zaštitu i unapređenje tih vrednosti, životne sredine i lokalnih zajednica.”³

Ekoturizam će nastaviti da dobija na popularnosti. Još značajnije, sve je veći broj ljudi, koji se odmaraju na moru ili negde drugde, uključuje u trend jednodnevnih poseta rezervatima prirode.

“Neke osnovne karakteristike koje se vežu uz pojam ekoturizma i smeštaja koji se onde nalazi i nudi eko-putnicima je: prirodno očuvani prostori, korišćenje jednostavnih vrsta smeštaja, strogo pridržavanje zaštite okoline uključujući i ograničen broj posetilaca. Gost koji koristi takvu vrstu odmora očekuje na neki način doživljaj stapanja sa prirodom.”⁴

Ključne reči: Ruralni turizam, ruralni razvoj, seoska kuća, ekoturizam, održivi razvoj.

² Unković S. i Zečević B., *Ekonomika turizma*, Ekonomski fakultet, Beograd (2009.), str.430

³ Maksin M., Pucar M., Korać M., Milijić S., *Menadžment prirodnih i kulturnih resursa u turizmu*, Univerzitet Singidunum, Beograd (2009.), str.24

⁴ Unković S. i Zečević B., *Ekonomika turizma*, Ekonomski fakultet, Beograd (2009.), str.42

1.1 TEORETSKE I METODOLOŠKE POSTAVKE RADA

Tema istraživanja ovog rada je razvoj smeštajnog kapaciteta u ruralnom turizmu Srbije. Opredeljenje za ovu temu bazirano je na značaju očuvanja autentičnosti smeštaja i razvoja prepoznatljive ponude kvalitetnih smeštajnih kapaciteta i njihove sertifikacije.

Predmet istraživanja ovog rada je razvoj smeštajnih kapaciteta ruralnog turizma ukazivanjem na ključna pitanja kao što su tip seoske kuće, njihova gradnja autentična za područje na kome se nalaze, ekološki aspekt seoskih kuća, izgradnje novih seoskih kapaciteta u duhu tradicionalne gradnje i ekološke opravdanosti.

Takođe, rad se bavi i smeštajnom ponudom seoskog turizma radi procene raspoloživog potencijala Srbije i udela ruralnog stanovništva u ovom vidu turizma, kao i doprinosu nadležnih državnih organa, nevladinih organizacija i lokalnog stanovništva na razvoj seoskog turizma.

S obzirom na problem velike stope nezaposlenosti u Srbiji važnu ulogu u samozapošljavanju ili dopunskom privređivanju ima seoski turizam, odnosno otvaranje malih porodičnih objekata hotelskog tipa tj. malih mikro preduzeća po osnovu kojih će biti iskorišćen kako prirodni tako i ljudski potencijal.

Stepen istraženosti ove problematike u svetu je mnogo veći nego kod nas. Zemlje u okruženju, kao što su Mađarska, Slovenija, Austrija i Rumunija su daleko ispred nas.

Polazna pretpostavka tj. **hipoteza** u analizi rada je da Srbija raspolaže značajnim potencijalom za razvoj seoskog turizma. Druga hipoteza je da je ponuda smeštajnih kapaciteta i raspoloživih dodatnih aktivnosti u seoskom turizmu Srbije heterogena i nedovoljna uključujući obim i vrste aktivnog odmora na selu. Treća hipoteza je da raznovrsnost tradicionalnog narodnog graditeljstva treba da predstavlja polazni osnov za razvoj i promociju prepoznatljive ponude smeštaja u različitim delovima Srbije i osnov za uvođenje sertifikacionih šema za kvalitet smeštaja.

Kao osnovne **metode istraživanja** u radu je korišćena stručna literatura, elektronski izvori, zakonski i planski dokumenti, deduktivna metoda analize polazne hipoteze, komparativna kao i deskriptivna metoda, a takođe i obilazak sela Stare planine uključenih u pilot projekat razvoja ruralnog turizma Srbije s ciljem da se na jedan sveobuhvatan način definiše i objasni položaj i ponuda Srbije u seoskom turizmu.

Cilj ovog rada je istraživanje mogućnosti za postizanje visokog kvaliteta kako bi Srbija dostigla Evropske standarde kvaliteta i pridružila se Evropskoj asocijaciji ruralnih zemalja, imajući u vidu da ova asocijacija godišnje ostvari 13 milijardi evra od ruralne ponude, a prodajom suvenira i do 17 milijardi evra. Iz tih razloga neophodno je buđenje svesti o vrednostima i potencijalima, posebno seoskog turizma, koje Srbija treba da aktivnije ponudi domaćem i stranom turističkom tržištu. Neophodno je ostvariti bolju informisanost i edukaciju lokalnog stanovništva o ovom vidu turizma i o koristima koje se mogu ostvariti za domaćinstva i ruralne zajednice.

Vrlo značajnom smatramo i edukaciju i promociju ruralnog turizma kod domaćih potrošača, turista sa idejom da na zabavan i poučan način upoznaju Srbiju, njene ljude i običaje.

Rad je podeljen u sedam poglavlja pri čemu su u uvodnom delu date kratke analize osnovnih pojmova kao i definicija osnovne teoretske i metodološke postavke predmeta istraživanja. Drugi deo obrađuje ključne probleme razvoja ruralnih područja i ruralnog turizma u Srbiji. Treći deo čine perspektive održivog razvoja ruralnog turizma u Srbiji. Četvrti deo posvećen je postojećim i potencijalnim tipovima ruralnih smeštajnih kapaciteta. Peti deo čini preporuka za razvoj ruralnog smeštaja u Srbiji. Šesti deo rada obuhvaćen je zaključkom ovog istraživačkog rada. I sedmi deo predstavlja literaturu i izvore korišćene za izradu ovog rada. Uz rad su korišćene i slike sa lokacija obuhvaćenih temom rada.

2. KLJUČNI PROBLEMI RAZVOJA RURALNIH PODRUČJA I RURALNOG TURIZMA U SRBIJI

2.1 KLJUČNI PROBLEMI RURALNOG RAZVOJA U SRBIJI

Ruralna područja Srbije do sada su bila zamemarena kako u razvoju tako i u korišćenju ruralnog turizma, tako da predstavljaju neiskorišćenu šansu. Neophodan zaokret u korist politike ubrzanog ruralnog razvoja trebalo bi da stvori uslove boljeg života na selu. Model mora biti po ugledu na EU čija politika ruralnog razvoja ima za osnovni cilj uspostavljanje održive osnove ruralnog prostora integrisane Evrope. Od ruralnog razvoja u celini zavisi i razvoj ruralnog turizma u Srbiji, a sa privrednim rastom povećava se obim i kvalitet turističkih usluga u ruralnim sredinama. Sa povećanom posetom stranih turista odvija se i takozvani nevidljivi izvoz hrane, a podstiče se i zaposlenost. Takođe uspostavlja se i ravnoteža u neravnomerenosti regionalnog razvoja koji je karakterističan za Srbiju.

“Kod analize uslova i mogućnosti razvoja turizma, posebno snabdevanja turističke potrošnje agrarnim proizvodima, neophodno je pratiti promene u ispoljavanju njihove sezonosti. Sezonski karakter turističkih usluga u ruralnim sredinama u visokom stepenu određuju vremenske i klimatske karakteristike u svakom turističkom području. U meri u kojoj se razvija poljoprivreda razvija se i turizam i raste životni standard stanovništva, pa se stvaraju pretpostavke za produživanje trajanja turističke sezone i ravnomernije turističke potrošnje.”⁵

Povoljni prirodni uslovi i stanovništvo ruralnih područja predstavljaju osnovne resurse za razvoj ruralnog turizma i razvoj sela uopšte. U seoskom području živi skoro polovina ukupnog stanovništva gde je 16% njih aktivnih. Promene koje su zahvatile i seoska područja utiču na promene u okviru domaćinstva, razvoj raznih delatnosti i seoskog turizma i mnoge stanovnike ruralnih naselja dovode u poziciju prilagođavanja u cilju njihovog opstanka. Bavljenje seoskim turizmom u svim delovima Srbije doprinosi poboljšanju sigurnosti seoskog stanovništva.

Ovaj vid prilagođavanja i zaokreta u seoskim područjima svakako bi dalo više nego pozitivne efekte seoskim domaćinstvima, jer treba napomenuti da je istraživanje nevladine organizacije Grupa za razvojnu inicijativu SeConS, objavila 18.februara 2010.godine, da u selima Srbije 37,8% stanovništva ima prihode ispod granice siromaštva, a rizik od siromaštva veći je kod domaćina čija je egzistencija vezana isključivo za poljoprivredu.

“ Istraživanje o socijalnoj isključenosti u ruralnim oblastima Srbije rađeno je po metodologiji EU koje za kriterijum uzima prihode koje domaćinstva ostvare, a linija siromaštva iznosi 9.096 dinara. Istraživanjem je obuhvaćeno 1.621 poljoprivredno, mešovito i nepoljoprivredno domaćinstvo anketirano u 203 sela u Vojvodini, ravničarskom delu Centralne Srbije i u Zapadnoj i Jugoistočnoj Srbiji. Studija je pokazala da je siromašno svako drugo

⁵ www.agropress.org.rs/textovi/10328.html, preuzeto 11.3.2010.godine

domaćinstvo koje se bavi isključivo poljoprivredom i približno trećina nepoljoprivrednih domaćinstava.

Blizu 5% domaćinstava suočava se pored nedostatka novca i sa nedostatkom materijalnih dobara i neodgovarajućom infrastrukturom u naselju, dok se 27,8% stanovništva nalazi u dugotrajnom siromaštvu.

Finansijskom siromaštvu su nadprosečno izložena samačka domaćinstva 43,6%, deca mlađa od 14 godina 42,8%, neobrazovani 44,1%, poljoprivrednici 51,6%, i pomažući članovi domaćinstva 49,1%.

Iznenadjujući su rezultati istraživanja koji ukazuju da je u Vojvodini siromašno svako drugo veliko gazdinstvo što se povezuje sa njihovom specijalizovanošću i zavisnošću isključivo od poljoprivredne proizvodnje i kretanja na tom tržištu.

Takođe, rezultati studije su pokazali da mali broj gazdinstava ima pristup kreditnim bankama, posebno u jugoistočnoj Srbiji, dok je državna podrška rezervisana pretežno za velika gazdinstva.

Stanovnici ruralnih naselja su u nepovoljnom položaju kada je reč i o zapošljavanju i ostvarivanju prava na penziju, pri čemu 12% anketiranih nije ostvarilo pravo na penziju, i time su dva puta pod većim rizikom od siromaštva od onih koji primaju penziju.

Kada su u pitanju mladi na selu 44% ranije napusti školu, a glavni razlozi su pored nedostatka finansijskih sredstava i nedostatak motivacije.

Istraživanje o socijalnoj isključenosti i siromaštvu u ruralnim oblastima Srbije sprovedeno je uz podršku Programa za razvoj Ujedinjenih nacija (UNDP) i Delegacije Evropske komisije u Srbiji.”⁶

„Stručnjaci kažu da je situacija na selu alarmantna! Za 15 godina nestaće još 700 srpskih sela!

Država nema sveobuhvatnu strategiju za razvoj sela iako skoro 50.000 ljudi godišnje sa seoskih područja pobegne u gradove.

Prema rečima stručnjaka u našim selima postoji više od 200.000 napuštenih kuća! Skoro 90% naselja u Srbiji čine sela i varošice, ali u njima živi samo 43% stanovništva.

Država nema jedinstvenu instituciju koja se bavi razvojem sela, a Strategijom ruralnog razvoja i Strategijom za sprečavanje siromaštva bave se pojedinačna ministarstva.

U Vojvođanskim selima kuće se mogu kupiti za 3.000 evra gde svaka kuća ima vodu, telefon i druge osnovne uslove za život. U najskupljoj varijanti može se kupiti kuća za 9.000 evra sa zemljištem. Subvencije se daju samo onima koji su osigurani kao zemljoradnici, što je

⁶ www.mojafarma.rs/index.php/20100218699/Ruralni-razvoj/Novosti/u-Srbiji-siromašno-40%-seoskih-domaćinstava, preuzeto 11.3.2010.god

preveliki izdatak za siromašne seljake, jer za osiguranje jedan zemljoradnik treba godišnje da izdvoji oko 100.000 dinara.

S druge strane, da bi dobio subvencije zemljoradnik treba da ima devet hektara zemljišta i to oranica! A to je oko tri puta veća površina nego što ima jedno prosečno gazdinstvo u Srbiji.”⁷ Ovaj problem bi se mogao rešiti, po mišljenju predsednika Društva agrarnih ekonomista samo ako bi 40% budžetskih sredstava išlo za razvoj sela.

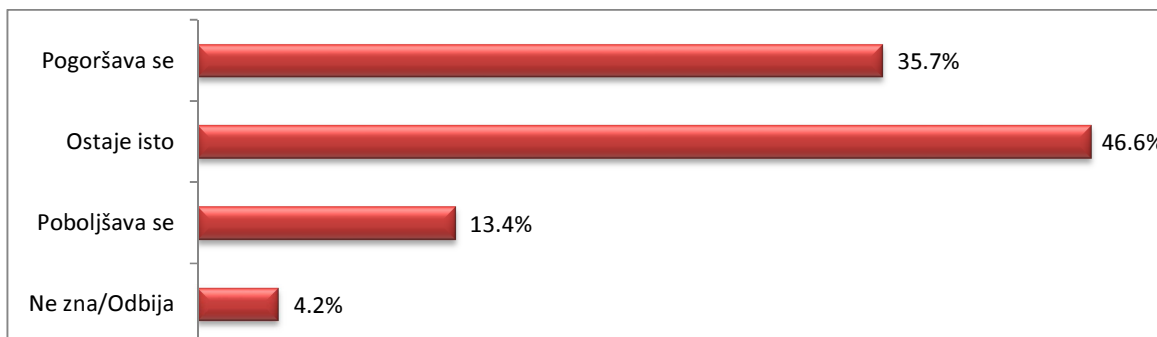
„Takođe, u Srbiji je evidentiran nedostatak odgovarajuće infrastrukture, koja bi podržala razvoj održivog turizma. Isto tako nedostaje efikasno i adekvatno planiranje upravljanja otpadom u turističkim mestima, u funkciji što manjeg negativnog uticaja turističkih aktivnosti na životnu sredinu.“⁸

⁷ www.mojafarma.rs/index.php/20100219717/Ruralni-razvoj/Novosti/alarmantno-za-15-godina-nestace-jos-700-srpskih-sela, preuzeto 11.3.2010.godine

⁸ www.ekoplan.gov.rs/sr/Mogucnosti-razvoja-odrzivog-turizma-u-Srbiji-309-c52-con

2.2 ODLIKE I KLJUČNI PROBLEMI RAZVOJA RURALNOG TURIZMA U SRBIJI

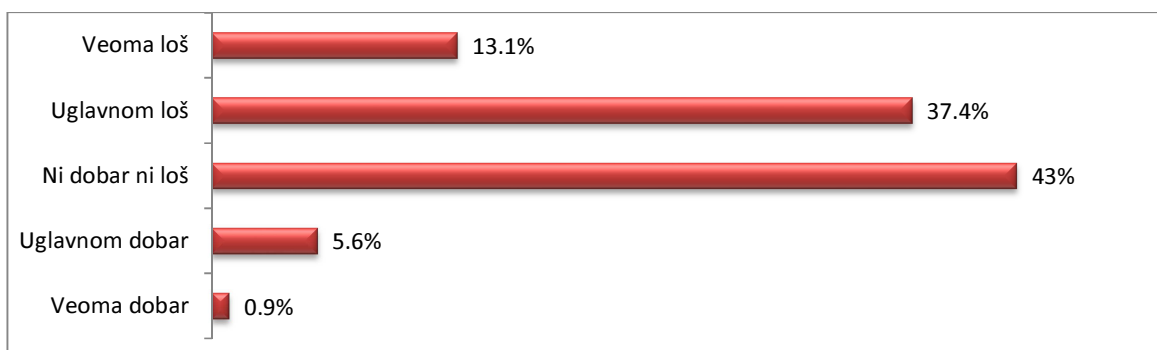
Grafikon 1. Stanje u ruralnim područjima

Izvor: Bogdanov-Lj.N., *Mala ruralna domaćinstva u Srbiji i ruralna nepoljoprivredna ekonomija*, Republika Srbija Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, Beograd, 2007, str.135

Iz grafikona se jasno vidi da 46,6% ispitanika smatra da stanje ostaje isto, nepromenjeno. Čak 35,7% smatra da se stanje u ruralnim područjima pogoršava, dok 13,4% ima mišljenje da se stanje u ruralnim područjima poboljšava, a 4,2% nema mišljenje o tom pitanju.

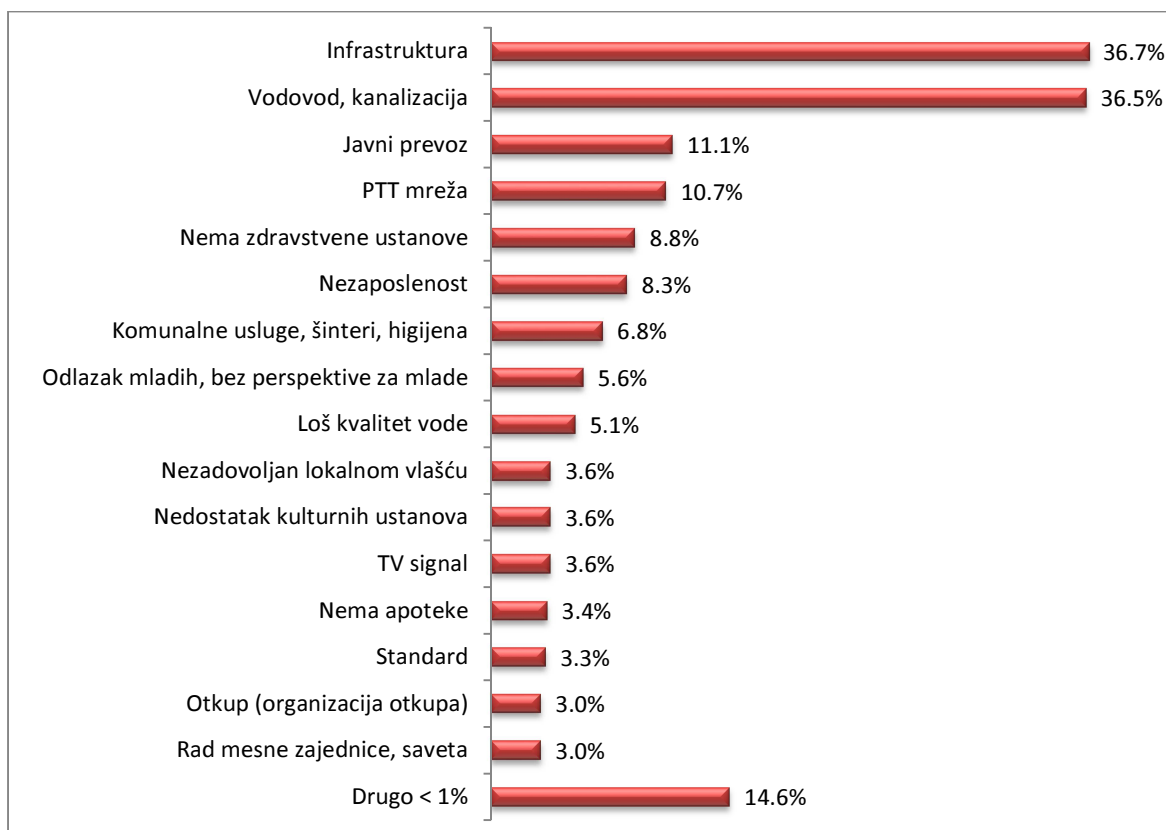
Grafikon 2. Ocena stanja u ruralnim područjima

Izvor: Bogdanov-Lj.N., *Mala ruralna domaćinstva u Srbiji i ruralna nepoljoprivredna ekonomija*, Republika Srbija Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, Beograd, 2007, str.135

Iz ovog grafikona se vidi da po istom pitanju 43% ispitanika smatra da stanje u ruralnim područjima nije ni dobro ni loše, ali 37,4% dalo je odgovor da je stanje uglavnom loše, veoma loše smatra 13,1% ispitanika, dok 5,6% misli da je stanje u ruralnim područjima dobro, a veoma mali procenat anketiranih, od samo 0,9% tvrdi da je veoma dobro stanje u ruralnim područjima. Iz ovih anketa se vidi koliko je još potrebno da se stanje ruralnih područja promeni i popravi.

Grafikon 3. Prioritetni problemi ruralnih područja

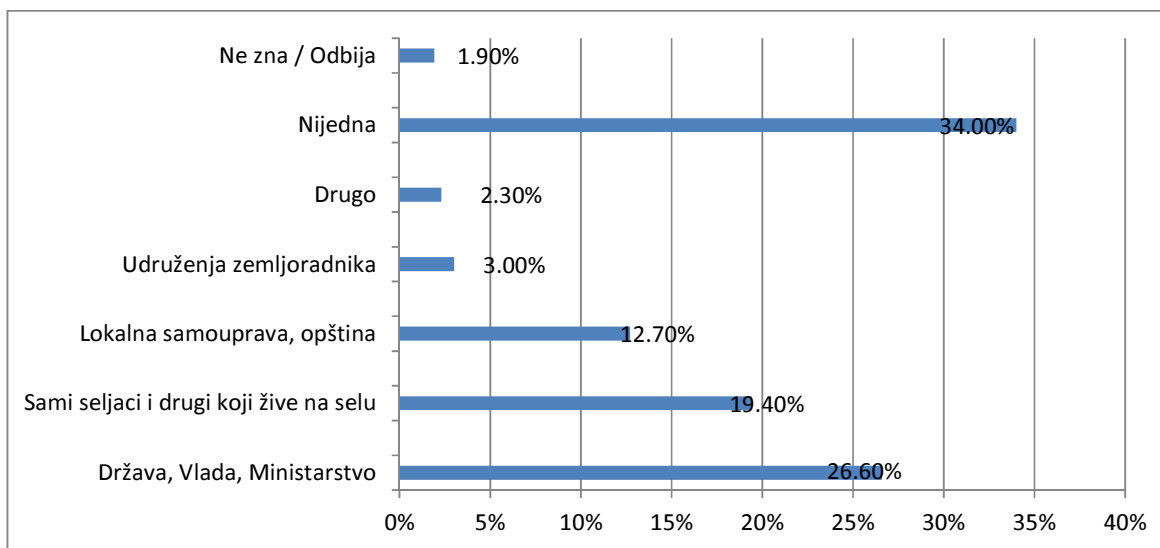

Izvor: Bogdanov-Lj.N., *Mala ruralna domaćinstva u Srbiji i ruralna nepoljoprivredna ekonomija, Republika Srbija, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, Beograd, 2007, str.140*

Najizraženiji problemi ruralnih područja po anketi koju je sproveo Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede u najvećem procentu čini infrastruktura sa 36,7%, a odmah zatim i vodovod i kanalizacija sa 36,7%. Problemi koji slede čine zatim javni prevoz sa 11,1%, PTT mreža kao i nepostojanje zdravstvene ustanove sa 10,7%, nezaposlenost sa 8,3%, zatim slede komunalne usluge, nedostatak šinteri i loša higijena sa 6,8%. U nešto manjim procentima u aktuelne probleme spadaju i odlazak mladih koji su bez perspektive u ruralnim područjima 5,6%, loš kvalitet vode 5,1%, nezadovoljstvo lokalnom vlašću 3,9%, nedostatak kulturnih ustanova 3,6%, loš TV signal 3,6%, nepostojanje apoteke 3,4%, loš standard 3,3%, loša organizacija otkupa poljoprivrednih proizvoda 3% i rad mesne zajednice takođe 3%. U druge probleme koji su manji od 1% anketirani su se izjasnili sa 14,6%.

Svakako problemi postoje i od velike važnosti je njihovo što brže otklanjanje kako bi ruralna područja Srbije imala bolju perspektivu.

Grafikon 4. Akteri unapređenja stanja seoskih domaćinstava

Izvor: Bogdanov-Lj.N., *Mala ruralna domaćinstva u Srbiji i ruralna nepoljoprivredna ekonomija, Republika Srbija, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, Beograd, 2007, str. 126*

Na unapređivanju seoskih domaćinstava ni jedna grupa tj. institucija ne brine smatra 34% ispitanika. 26,6% to čini država, vlada i ministarstvo, a sami seljaci i drugi koji žive na selu to čine sa 19,4%. Lokalna samouprava i opština čine na unapređivanju stanja seoskih domaćinstava sa 12,7%, a vrlo malim procentom to čine udruženja zemljoradnika 3%, drugi 2,3% i bez odgovora bilo je 1,9% ispitanika.

„U savremenim uslovima ne postoji zemlja u kojoj nosioci državne vlasti nizom konkretnih podsticaja ne pokušavaju da stvore privlačnu investicionu klimu u zemlji, uključujući i potencijalne investicije u sektor turizma.”⁹

Iz ovog grafikona se vidi da po istom pitanju 43% ispitanika smatra da stanje u ruralnim područjima nije ni dobro ni loše, ali 37,4% dalo je odgovor da je stanje uglavnom loše, veoma loše smatra 13,1% ispitanika, dok 5,6% misli da je stanje u ruralnim područjima dobro, a veoma mali procenat anketiranih, od samo 0,9% tvrdi da je veoma dobro stanje u ruralnim područjima. Iz ovih anketa se vidi koliko je još potrebno da se stanje ruralnih područja promeni i popravi.

⁹ Čerović S., *Strategijski menadžment u turizmu*, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2009., str.195

2.2.1 ODLIKE DOSADAŠNJEG RAZVOJA RURALNOG TURIZMA U SRBIJI

“Razvoj turizma u selima Srbije, kao organizovana aktivnost, započeo je pre nešto više od četvrt veka. Sami začeci razvoja turizma na selu vezani su za spontani pokret turista koji su želeli da, makar na kratko, pobjegnu iz gradske, ekološki narušene sredine, i odredjeno vreme provedu u prirodi. U početku se ovim vidom turizma bavila samo pojedina domaćinstva.

Vremenom, podstaknut od strane turističkih društava, turizam na selu je dobio masovniji karakter. U cilju razvoja turizma na selu počela su, pretežno u brdsko-planinskim selima, da se osnivaju turistička društva, a u ovu aktivnost uključile su se i zemljoradničke zadruge i ugostiteljsko-turistička privreda.”¹⁰

Republika Srbija ima izuzetno povoljne uslove za razvoj turizma na selu. Pre svega to su posebno povoljni uslovi očuvane prirode uz blagu klimu, čist vazduh, nezagađene reke i jezera, bogatu floru i faunu. Ove pogodnosti su naročito izražene u brdsko-planinskim predelima. Boravak u prirodi pruža turistima mogućnost za šetnje, rekreaciju, bavljenje sportom, organizovane izlete do obližnjih pećina, izvora i vodopada, mogućnost lova i ribolova, jahanja, planinarenja, branja šumskih plodova i lekovitog bilja i druge rekreativno-zabavne aktivnosti u prirodi. Turisti koji za to pokazuju interesovanje mogu se uključiti u obavljanje poljoprivrednih radova.

Veliki broj naših sela nalazi se u blizini vrednih kulturno-istorijskih spomenika koje turisti mogu organizovano posetiti. Izuzetnu kulturnu vrednost imaju i građevine tradicionalne arhitekture, sa karakteristikama određenog područja, kao i proizvodi starih zanata i ručne radinosti, kroz koje se upoznaje bogato nasleđe našeg naroda. Takođe je moguće organizovano posetiti razne izložbe koje se organizuju u okruženju, posebno slikara naive, kao u turističke manifestacije i tradicionalne priredbe preko kojih se upoznaju narodni običaji i obeležja seoskog života.

Ova raznovrsnost turističkih resursa i bogatstvo kulturnog nasleđa posebno su obogaćeni i izraženom gostoljubivošću i srdačnošću lokalnog stanovništva, koje u skladu sa tradicijom prima i ugošćuje svakog posetioca.

Za razvoj turizma na selu od velikog je značaja “očuvanost tradicionalnog identiteta seoske kuće, arhitekture sela i čitave seoske regije kao važni faktori atraktivnosti turističke ponude za boravak na selu. Kuće na selu imaju svoju istorijsku prošlost – u nekima je stvarana istorija Srbije. Njihov značaj za srpsku kulturnu stvarnost takođe može predstavljati atraktivni faktor seoske turističke ponude, a takvih primera ima na svim prostorima Srbije, iz svih vremena.”¹¹

¹⁰ www.selo.co.rs/page.php?id=37, preuzeto 20.02.2010.godine

¹¹ Đukić-Dojčinović V., Seoski turizam Srbije, Turistička štampa, Beograd, 1992., str.59

U Srbiji je uspostavljanje i primena koncepta održivog razvoja, i u tim okvirima, održivog turizma još uvek u inicijalnoj fazi. Zakonski osnov se postepeno, iako usporeno, usklađuje sa pravnim tokovima Evropske unije. Preduslov pozicioniranja Srbije kao konkurentne i održive destinacije na međunarodnom turističkom tržištu jeste primena i prilagođavanje iskustava razvijenih zemalja, u prvom redu Evropske unije, u upravljanju održivim razvojem turizma.¹²

Za dalji razvoj turizma na selu potrebno je primeniti odgovarajuću standardizaciju i kategorizaciju usluga, posebno adekvatnih uslova za smeštaj. Zakonom o turizmu posebno je uređeno pružanje usluga smeštaja i ishrane u domaćinstvima, kao specifičan oblik pružanja ugostiteljskih usluga. Sobe, kuće i stanovi za odmor koji se izdaju turistima moraju ispunjavati propisane sanitarno-tehničke uslove i biti razvrstani u odgovarajuću kategoriju određenu aktom nadležnog opštinskog organa, što je propisano Pravilnikom o razvrstavanju, minimalnim uslovima i kategorizaciji turističkih objekata u Republici Srbiji.

Od posebnog značaja su ulaganja u infrastrukturu. Ukupna seoska infrastruktura (saobraćajne komunikacije, PTT-mreža, vodovod i kanalizacija) značajan je faktor koji utiče na izgradnju i razvoj turističkog privređivanja. Bez saobraćajnica koje turistima obezbeđuju udoban dolazak na odredište putovanja, nema uslova za turizam, ni za seoski turizam.¹³ Saobraćajni putevi moraju da turistima otvaraju sve poželjne pravce, a posebno razvijena mreža saobraćajnica mora postojati u turistički atraktivnim regionima.

Od posebnog je značaja i “obezbeđivanje zdravstvene zaštite i očuvanje i zaštita životne sredine u cilju sprečavanja nekontrolisane urbanizacije.”¹⁴

Na dostignutom nivou razvijenosti turizma na selu ulogu animiranja gostiju, odnosno organizovanja izleta, sportskih aktivnosti i drugih kulturnih, zabavnih i rekreativnih aktivnosti preuzimaju turističke organizacije opština, preko kojih se vrši i rezervacija smeštaja kod domaćina u selima, koja se organizovano bave turizmom. U perspektivi razvoja, a u skladu sa tržišnim osnovama razvoja svih, pa i ovog vida turizma, ulogu organizatora pratećih aktivnosti i rezervacije smeštaja preuzeće turističke agencije, koje pronađu svoj interes za bavljenje ovom vrstom turizma, ili asocijacije privatnih preduzetnika u sektoru turizma.

Turistički proizvod seoskog turizma mora imati i adekvatne kanale prodaje. Potrebno je prevazići neorganizovanost u popunjavanju kapaciteta turističkih objekata u selima i vršiti prodaju preko turističkih agencija. Organizovan način prodaje u mnogome će doprineti boljem susretanju ponude i tražnje za odmorom na selu i svakako pomoći seoskim domaćinima da do kraja valorizuju učinjena ulaganja.

U organizovanju marketinga na nivou nosilaca poslovne politike u turizmu, a to znači kod preduzeća iz oblasti ugostiteljstva, turističke agencije i druge delatnosti koje sačinjavaju turističku privredu, bitno je takvo organizovanje koje polazi od zadovoljenja želja i potreba turista i otuda i građenja dobrih odnosa sa njima i stvaranje lojalnosti.¹⁵

¹² Maksin M., Pucar M., Korać M., Milijić S., Menadžment prirodnih i kulturnih resursa u turizmu, Univerzitet Singidunum, Beograd (2009.), predgovor

¹³ Đukić-Dojčinović V., Seoski turizam Srbije, Turistička štampa, Beograd, 1992., str.29

¹⁴ www.selo.co.rs/page.php?id=42

¹⁵ Bakić O., Marketing u turizmu, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2010., str.245

Na strani tražnje, uočavaju se tendencije koje govore o većoj sofisticiranosti turističke tražnje i njenoj probirljivosti u odnosu na kvalitet, sadržaj, cenu i druge elemente konkretnih destinacija. Generalni je stav da će u turističkoj tražnji sve više dolaziti do izražaja individualizacija zahteva sa orijentacijom na posebna interesovanja, u čemu naročitu šansu dobija turizam na selu.

U pristupu planiranja razvoja turizma u selima Srbije od posebnog je značaja istraživanje tržišta, odnosno korišćenje svih instrumenata marketinga. Turističke vrednosti Srbije su u velikoj korelaciji sa pomenutim rastućim trendovima inostrane ali i domaće turističke tražnje. Zbog svega toga neophodno je najpre odrediti ciljna tržišta, odnosno njegove segmente, na kojima bi se izvršilo pozicioniranje turističkog proizvoda sela Srbije. To je na domaćem tržištu pre svega gradska populacija. Što se tiče inostranog tržišta prodaja kapaciteta za odmor na selu moraće biti znatno direktnija i izaći u susret zahtevima za individualizacijom.

Pozicioniranje turističkog proizvoda sela Srbije zasnivaće se na očuvanosti prirodne sredine, raznolikosti samog turističkog proizvoda, bogatstvu kulturnog nasleđa sela, kao i na gostoljubivosti i srdačnosti stanovništva.

“Da bi se razvio seoski turizam neophodno je:

- povećanje privlačnosti pojedinih oblasti i regiona i obogaćivanje izbora programa,
- veće učešće domaćinstava u cilju osmišljenog pružanja usluga turistima,
- obezbeđenje difuzije dosadašnjih znanja i iskustava,
- razvoj infrastrukture u ruralnim područjima,
- organizacija osmišljenog osposobljavanja ljudskih resursa koji će biti nosioci razvoja, seoskog turizma u pojedinim oblastima i regionima ruralnih područja,
- obezbeđenje difuzije dosadašnjih znanja i iskustava.

Imajući u vidu resurse sa kojima raspolažu domaćinstva u ruralnim područjima i promene koje su u toku ukazuju na potrebu uključivanja ruralnih domaćinstava i reorganizaciju u seoskog turizma u skladu sa zahtevima i izazovima novih uslova. U kojoj meri će se poboljšati uslovi i razviti infrastruktura u ruralnim područjima umnogome će zavisiti razvoj poljoprivredne proizvodnje, seoskog turizma i drugih delatnosti i razvoj ruralnih područja.“¹⁶

Analiza ruralnog turizma Srbije pokazuje da ovaj vid turizma već doprinosi ruralnoj ekonomiji i ima izuzetan potencijal za svoj dalji razvoj. TOS je razvio proizvode koji su u tesnoj povezanosti sa ruralnim turizmom a odnosi se na manifestacije kao što je „Život na selu“, kulturni turizam, priroda i zemlja i dr. Procenjuje se da po osnovu smeštajnih kapaciteta u ruralnom turizmu ostvaruje se prihod od oko 10 milijardi dinara (5 milijardi RSD prihoda potiče od smeštaja i isto toliko su direktni prihodi). Ovo predstavlja 16% od ukupnih 62 milijarde RSD ukupnog direktnog turističkog BDP koji je za Srbiju za 2010.god izračunao WTTC. Uz to, za samu ekonomiju ruralnog turizma od neprocenjivog su značaja i naši tradicionalni festivali, lokalni događaji, lokalna gastronomija i sama sela.

¹⁶ Jelić S., Živković D., Jovanović T., Ecologica, Originalni naučni rad, Društvo za širenje i primenu nauke i prakse u zaštiti životne sredine Srbije i C.Gore, Posebno tematsko izdanje 11, Zemun, 2006, str.151

U Master planu za razvoj ruralnog turizma ključne odrednice diagnostičnog izveštaja strategijskog razvoja ruralnog turizma pokazuju velike mogućnosti za razvoj ovog vida turizma iz sledećih razloga:

- Srbija već pokazuje bazu za ruralni turizam koje se razvija godinama, posebno u zapadnoj Srbiji, Vojvodini i Centralnoj Srbiji, što bi trebalo da posluži za razvoj i ostalih delova Srbije.
- Većina naše teritorije je ruralno sa velikim i raznovrsnim brojem prirodne i kulturne zaostavštine jako atraktivnim za razvoj ruralnog turizma.
- Ruralni turizam treba da stavi prioritete na ruralne aktivnosti i ruralni smeštaj. i zahvaljujući svom ruralnom iskustvu Srbija tako kreira i svoje takmičarsko pozicioniranje.
- Ruralni turizam je u velikoj korelaciji sa mnogim različitim tipovima turizma od kojih su mnogi razvijeni od TOS-a. Ruralni turizam je već deo „Seoskog života“ produkta TOS-a, kao što je i deo kulturnog turizma. Sve ovo u korelaciji sa ruralnim turizmom čini jaku bazu za dalji razvoj ruralnog turizma u Srbiji.
- Ruralni turizam ima glavnu ulogu u zaštiti prirodne sredine Srbije. Prirodna sredina Srbije ja najjači resurs i trebao bi da bude zaštićen odgovornim razvojem ruralnog turizma Srbije.
- Ruralni turizam treba da igra glavnu ulogu u kreiranju mogućnosti za zapošljavanje i tako stvarao dodatni prihod za ruralna domaćinstva i redukovao nezaposlenost posebno među ženskom populacijom i mladima, kao i mogućnost pomoći podržavanju i repopulaciji sela.
- Kvalitativna analiza sektora ruralnog turizma pokazuje da postoje mnogi propusti, u mnogim oblastima kao što su turistička zaostavština, zabava i aktivnosti u slobodno vreme, ručni radovi, proizvodi agrokulture korišćeni direktni ili indirektno u sektor turizma. S pozitivne tačke gledišta ovi propusti predstavljaju mogućnosti koji se mogu iskoristiti za stvaranje biznisa, posebno u mikro i srednjim preduzećima.

Ruralni turizam već igra važnu ulogu u stvaranju novčanog priliva. Ruralni turizam Srbije već raspolaže sa 32.000 kreveta (registrovanih i ne registrovanih) u ruralnim predelima, od čega su 10.000 isključivo ruralna. Ova vrsta smeštaja godišnje doprinese više od 5 milijardi RSD i doprinosi sa 5 milijardi RSD direktan priliv u sektor turizma. U ovih 10 milijardi RSD prihoda ne računaju se posetioци koji ne ostaju duže od jedne noći iako imaju troškove u turizmu i opet čine dodatni prihod ruralnom turizmu.¹⁷

¹⁷ Master plan for Sustainable Rural Tourism Development in Serbia, Conclusions: Diagnostic Rural Tourism in Serbia, page 67

Analiza ruralnog turizma Srbije pokazuje da on već doprinosi ruralnoj ekonomiji i ima veliki potencijal za dalji razvoj

Vojvodina, Zapadna Srbija i Centralna Srbija imaju dobre primere u ruralnom turizmu	Ruralni turizam je već prisutan u nekim delovima Srbije, a i diversifikuje ruralnu ekonomiju dobrim primerima integracije ruralnog turizma i poljoprivrednih proizvoda
TOS je razvio proizvode ruralnog turizma	TOS je razvio proizvode kao što je "Život na selu" i druge kao što su Kulturni turizam, Priroda i Zemlja, koji su u visokoj korelaciji sa ruralnim turizmom
U ruralnim područjima nalazi se 32,000 ležajeva od kojih je 10,000 isključivo ruralno	Više od 32,000 ležajeva (registrovanih i neregistrovanih) u ruralnim područjima ima značajnu ulogu u sektoru ruralnog turizma
Ruralni turizam generiše značajne prihode. 10 milijardi dinara od prihoda pripada sektoru ruralnog turizma (16% direktnih turističkih doprinosa turističkom BDP Srbije)	Procenjeno je ukupno 10 milijardi prihoda od ruralnog turizma. (5 milijardi RSD prihoda potiče od smeštaja i oko 5 milijardi RSD su direktni prihodi). Ovo predstavlja 16% od ukupne 62 milijarde RSD ukupnog direktnog turističkog BDP koji je za Srbiju za 2010. izračunao WTTC.
Turistički Master planovi su visoko fokusirani na razvoj ruralnih područja	Planinska područja (npr. Stara Planina), jezera i reke (npr. Gornje i Donje Podunavlje), kulturni resursi (npr. Put rimskih imperatora) i banje (npr. Sokobanja)
Srbija ima brojna i raznovrsna prirodna i kulturna dobra sa visokim potencijalom	- Jedinstveni međunarodno prepoznatljivi resursi (Stara Planina (kandidat za UNESCO MAB*), Felix Romuliana (UNESCO World Heritage Site) and Golija rezervat biosfere(UNESCO MAB list) - Tradicionalni festivali, lokalni događaji, lokalna gastronomija i sela

Naziv: Sustainable Tourism for rural Development

Izvor: Master plan održivog razvoja turizma Srbije, MDG Achievement Fund, strana 6.

Posebnosti sela se nalaze u svim aspektima lokalne kulture. Kultura sela ponovo postaje atraktivna vrednost i za lokalno stanovništvo i za čitavo društvo. Kulturne vrednosti koje turistima privlače pažnju u seoskim sredinama svakako su veoma različite od gradskog ambijenta i stila života. „Neprocenjiva ekološki zdrava domaća hrana, sve posebne vrste delikatesa vezane za lokalno područje, seoski idilični pejzaži, posebne vrste biljaka i životinja, specifična seoska arhitektura, skoro zaboravljeni običaji i seoske svetkovine, specifični zanati i grnčarija lokalnih zanatlija, kao i mnogobrojne druge dostupne aktivnosti: kreativne radionice, naivno slikarstvo, zanatske veštine i dr“¹⁸, čine selo posebnim doživljajem.

Novi talas koji je zahvatio sve veće interesovanje ka seoskim sredinama čine ogroman podstrek da selo nastavi da održava svoju autentičnost i posebnost i svakako povoljno utiče na pozitivne promene sela. Promene sela trebaju da se ogledaju i u otklanjanju trenutnih slabosti koje su izražene u vidu:

- „Nedovoljne upoznatosti domicilnog stanovništva o turističkim potencijalima iz neposrednog okruženja i njihovo uključivanje u turističke tokove,
- Nedovoljnih finansijskih uslova za ulaganje u razvoj lokalnog turizma,
- Nedovoljnih smeštajnih kapaciteta, komunalne uređenosti kao i neadekvatne saobraćajne povezanosti,
- Loše turističke signalizacije i nedostatak vodičke službe,

¹⁸ Đukić-Dojčinović V., Kulturna politika selo i turizam, Intervju: "Život sela", www.zivotsela.freesevers.com/turizam.htm, preuzeto 18.9.2010.god

- Nedovoljan broj turističkih aranžmana¹⁹ i drugih slabosti su koje je neophodno otkloniti kako bi selo bilo stavljeno na prioritetnu poziciju razvoja ovog vida turizma.

Budući da srpska sela već imaju prirodne pogodnosti koje su na strani bržeg razvoja seoskog turizma, treba ih iskoristiti u što efikasnije napredovanje ka uklapanju u svetske trendove bavljenja ovim vidom turizma. Tu treba posebno izdvojiti sam geografski položaj naše zemlje, kao i same fizičko-geografske karakteristike prostora. Zatim, izuzetno bogat kulturno-istorijski i jezičko-demografski diverzitet, otvorenost i gostoprimljivost stanovništva, kao i originalnost srpske kuhinje.

Koliko se daleko stiglo u razvoju svesti ka ovim problemima i njihovom što urgentnijem rešavanju govori i izrada pilot projekta o Staroj planini koji je rađen još tokom aprila i maja 2007.godine u Institutu za arhitekturu i urbanizam Srbije.

Duh naših sela i specifičnost obeležavanja događaja u njima samo govori o tome koliko je naš narod sposoban da od običnih svakodnevnih stvari i događaja napravi manifestaciju i kuriozitetno desavanje.

Turističke manifestacije i tradicionalne priredbe i okupljanja su deo prezentacije narodnih običaja i načina obeležja seoskog života. Do sada su te manifestacije uglavnom bile lokalnog karaktera, pretežno individualno posećivane, dok se zadnjih par godina vidi veliki pomak, pa se organizuju grupni odlasci, o čemu posebno govori Sabor trubača u Guči.

Na tim skupovima može se upoznati i bogato nasleđe našeg naroda, mogu se kupiti i suveniri sa sa specifičnim obeležjima određenog kraja, pa primera radi, u opštini Pirot mogu da se očekuju pirotске crveno-crno-bele šare osim na ćilimima i prostirkama i na raznim vaznama, ćupovima, bokalima, pepeljara, podmetačima, poslužavnicima, zastavicama i majicama.

Jedna od osnovnih karakteristika manifestacija jeste masovnost i veliko interesovanje za sadržaje. U tom periodu turistička mesta beleže i veću posećenost. Mnoge priredbe, posebno one sa dugom tradicijom, imaju svoju stalnu publiku koja dolazi sa ciljem da vidi manifestaciju, doživi atmosferu i ponese utisak. Otuda su manifestacije direktno u funkciji povećanja turističkog prometa. Manifestacije i priredbe obuhvaćene Kalendarom daju novu dimenziju kako turističkoj ponudi mesta u kojem se održavaju, tako i Republike Srbije u celini. Brojnim manifestacijama iskazuje se bogatstvo i raznolikost narodnog stvaralaštva Srbije, kojima se na osnovu starog i tradicionalnog gradi i razvija novo i moderno u kulturi, umetnosti i ukupnom stvaralaštvu.

Tako je 2010. godine održano niz manifestacija, a neke od njih su u januaru bile:

- 13.januara, Zlatibor, selo Jablanica – Doček Srpske Nove godine,
- 15-17.januar, na Mačkatu – Pršutijada,
- 19.januar, Ljubovija, selo Vrhpolje, reka Drina – plivanje za Bogojavljenki krst,
- 24.decembar - 14.januar, Sremski Karlovci – Karlovačke Božićne svečanosti

Februar 2010. su obeležili i neki od sledećih događaja:

¹⁹ www.lsvsu.org.rs/dokumenti/program_turizam.htm, preuzeto 15.6.2010.god

- 5.-7.februar, Turija, Srbobran–Kobasicijada. Ovo je jedna od najvećih gastronomskih manifestacija u Srbiji. Traje tri dana i poseti je na desetine hiljada ljudi iz zemlje i inostranstva. Ove godine u Turiji napravljena je kobasica dužine 2.026m.

U martu mesecu, 5-6.marta u Kulturno-obrazovnom centru Boljevac organizovana je Izložba radova tkanih na ručnim razbojima.

- 5.marta, Begeč – Izložba ručnih
- 10.-14.mart, Niš – Izložba čaja i lekovitog bilja,
- 27.mart, Jagodina – Sajam sveća,
- 29.mart, Kanjiža – Izložba pasa CACIB.

Tokom marta meseca su održane i sledeće manifestacije: u Bečeju „Cvetna pijaca“, u Lesnici opština Loznica „Šaranje Uskršnjih jaja“, u Krupnju „Lazareva subota“

Tokom aprila meseca održane su manifestacije:

- 27.mart-17.april, Majdanpek – Međunarodna izložba slika „Žene slikari“
- 3.-4.april, Petrovac na Mlavi, selo Kamenovo – Sabor pčelara,
- 4.april, Mokrin – Vaskršnje svečanosti, Svetsko prvenstvo u tucanju jajima,
- 5.april, Majdanpek, selo Crnjanka – Uskšnji dani folklor,
- 24.april, Kraljevo, Maglić, Manastir Grad – Dani Jorgovana,
- 26.april, Užice – Tamburaški festival,
- 30.april, Kladovo – Festival vlaših izvornih pesama.

Tokom maja:

- 1.maja na Paliću organizovan je - Prvomajski uranak,
- 2.maja u Velikom Gradištu, selo Kusiće – Dani cveća
- 9.-16.maja, Kragujevac – Međunarodni lutkarski festival „Zlatna iskra“,
- 12.maj, Negotin – Sajam meda i vina,
- 15.-16.maj, Prijepolje – Memorijalni kup u paraglajdingu,
- 16.maj, Raška, Manastir Gradac – Dani Kraljice Jelene,
- 22.maj, Bački Petrovac – Dani kulena,
- 28.maj-1.jun, Donja Toplica ,Udruženje čuvara srpske tradicije i običaja – Manifestacija „Prela i posela
- 28.maj-1.jun, Mokra Gora –Zavičajni dani Mokre Gore

Tokom maja su održane i manifestacije: u Kruševcu “Čarapanijada”, u seli Gredetin kod Aleksinca “Dani jagoda”, u Rači “Sajam cveća”, na reci Lim u Prijepolju “Limska regata” I dr.

U junu mesecu održale su se:

- 4-5.jun, Palić – Etno fest
- 5-6., Temerun – Pasuljada
- 5-6.jun, Odžaci – Etno festival i Fijakerijada
- 19-20. Jun, Kosjerić, selo Skakavci – Dani seoskog turizma,
- 25-27.jun, Deronje – Tamburica fest,
- 26.jun, Bela Crkva – Dani cveća,
- 27.jun, Krupanj – Krkušijada.

Jul mesec je obeležen:

- 1.-15.jul, Manastir Sopoćani – Sopoćanska viđenja
- 1.jul-31.avgust, Piroć – Piroćsko kulturno leto

- 2.-7.jul, Sokobanja – Susreti berača i otkupljivača lekovitog bilja i šumskih plodova
- 3.jul, Medveđa, selo Marovac – Kosidba na Marovcu
- 7-11.jul, Apatin – Apatinske ribarske večeri i Petrovaradinski sabor,
- 8-11.jul, Bezdan, Bačka – Međunarodna izložba saveza ljubitelja ručnih radova,
- 9-11.jul, Kosjerić – Čobanski dani.

U avgustu su se održale sledeće manifestacije:

- 31.jul-2.avgust, Kragujevac, selo Stragari – Šumadijski dani šljive,
- 2. avgust, Azanja – Dani Azanjske poga pogače,
- 13-14.avgust, Veliko Gradište – Alaske večeri,
- 13-22.avgust, Guča – Dragačevski sabor trubača.

Septembar:

- 28.avgust-1.septembar, Pirot – Pirotski vašar,
- 30.avgust-5.septembar, Leskovac – Roštiljada,
- 4.sept., Bujanovac – Zlatne ruke Bujanovca,
- 5.sept., Bačka Palanka – Štrudla fest,
- 8.-12.sept., Kovilj, Sremski Karlovci – Festival meda,
- 13-19.sept., Tršić – Vukov sabor,

Takođe su se održale i sledeće manifestacije: u Ratini „Projada“, u Koceljavi „Dani zimnice“, u Dimitrovgradu „Sajam Balkanskog biodiverziteta i seoskog nasleđa“, u Aleksandrovu „Župska berba“ i dr.

Slede još dešavanja koja su organizovana za oktobar, novembar i decembar, a ovo su neka od njih.

Oktobar:

- 1-3.okt., Sremski Karlovci – Karlovačka berba grožđa,
- 8-10.okt., Bela Crkva – Bela Crkva u jabukama,
- 16-17.okt, Novo Korito, Knjaževac – Šipurijada,
- 21-23.okt., Aleksinac – Pekarski dani,

A tu su još i „Dani gljiva“ na Divčibarama, „Kovačački oktobar“ u Kovačici, „Pasuljijada“ u Pirotu, „Dani meda“ u Indiji, „Dani hrizantema“ u Žagubici i dr.

Novembar:

- 10.-13.nov., Leskovac – Izložba suvenira,
- 14.nov., Futog – Futoška kupusijada,
- 20.nov., Knjaževac – Susreti etno udruženja Srbije,
- 25.nov., Čačak – Pitijada, takmičenje u pripremanju pita,

U Senti će se održati „Sremčevi dani“, u Zaječaru „Dani Zorana Radmilovića“, u Kruševu „Izložba turističkih publikacija“, u Somboru „Festival vina i hrane“, na Rtnju „Jesenja likovna kolonija – Milenijum 2010.“, u Pančevu „Susret izvornih pevačkih grupa –Etno glas“, ali datumi ovih manifestacija još nisu određeni.

Decembar je rezervisan za velike sajmove u Beogradu i Novom Sadu. Od ostalih svečanosti treba napomenuti :

- „Karlovačke Božićne svečanosti“ u Sremskim Karlovcima od 21.decembra-14.januara,
- 2-3.decembar, Subotica – Prodajna izložba božićnih i novogodišnjih poklona „S ljubavlju za Vas“,
- 6.decembar, Kanjiža – Međunarodno plesno takmičenje „Vojvodina open“
- 11.decembar, Novi Sad – Izbor najlepše vojvođanske pesme „Zlatna tamburica“
- 12.decembar, Vršac – Praznikče đakonije.²⁰

Kada je reč o proizvodima kojima destinacija raspolaže onda je bitno da oni po svom obimu, kvalitetu, funkcionisanju i sl. omogućavaju ekonomske i druge koristi turističkim potrošačima. Atraktivni faktori, njihovo unapređenje i očuvanje igraju presudnu ulogu u opredeljivanju savremenih turista.²¹

²⁰ www.srbijatravel/kalendar-dogadjaja, TOS, preuzeto 26.9.2010.godine

²¹ Unković S., Čačić K., Bakić O., Popesku J., Savremena kretanja na turističkom tržištu, str.291

2.2.2 RECEPTIVNA BAZA SELA

Seoska domaćinstva predstavljaju osnovu bavljenja turizmom na selu, pa samim tim čine i receptivnu bazu sela. U mnogim seoskim regionima receptivni potencijal sela nije u potpunosti aktiviran, a u pojedinim ruralnim regionima tek bi trebalo očekivati aktivaciju ovog turističkog potencijala, što znači porast domaćinstava koja bi se uključila u turističke tokove, a samim tim i porast broja ležajeva i povećanje broja sela. Receptivno poslovanje doprinelo bi selu i smanjenu vekovnu migraciju, posebno mladih, iz sela u grad. To bi automatski reflektovalo na manju stopu nezaposlenosti, efikasnije korišćenje poljoprivrednog zemljišta i veću proizvodnju hrane.

Receptivna osnova sela je bitan faktor razvoja turizma Srbije i od velike je važnosti dalje unapređenje i razvoj turizma na selu. Svakako treba napomenuti da turisti koji traže odmor na selu tj. beg od gradske vreve, neće tražiti luksuz, ali potrebni neophodni higijenski i sanitarni uslovi moraju biti ispoštovani, jer je to i jedan motivacioni uslov boravka turista u određenom seoskom domaćinstvu.

- **SMEŠTAJ**

Svaki seoski domaćin treba da poradi na podizanju svog ugostiteljskog standarda na što veći nivo, a preporuka je da svoju ponudu učine što originalnijom i autentičnijom. U susednoj Hrvatskoj postoji poseban pravilnik za domaćine koji propisuje da, recimo, tradicionalno domaćinstvo ne može da na stolu ima plastičnu mušemu, kineske zavese, fabrički tepih i slično. Zauzvrat, domaćin dobija ekstra poene na ekskluzivnosti i originalan smeštaj može da prodaje po višoj ceni.

12.jula 2010.godine TOS Srbije raspisala je konkurs za nagradu "Turistički cvet" za period od jula 2009. do jula 2010.godine, a nagrada se dodeljuje za značajna ostvarenja u podizanju kvaliteta turističkih usluga, kao i doprinos razvoju, unapređenju i promociji turizma i to u 14 kategorija među kojima je i nagrada za **Seosko turističko domaćinstvo**, a kriterijumi su:

- Doprinos obogaćivanju kvaliteta, sadržaja i asortimana turističke ponude koju čine : autentičnost arhitekture i sadržaja, enterijer i eksterijer, tradicionalan način posluživanja gostiju, dodatni sadržaji...

28.septembra 2010.godine dodeljena je i nagrada za najbolje seosko turističko domaćinstvo i tu nagradu su dobili „Rajski konaci“ iz sela Leušići.

„Etno selo „**Rajski konaci**“ nalaze se u selu Leušići 30km od Gornjeg Milanovca i Čačka. Ovo je tradicionalno seosko domaćinstvo sa prelepim velikim dvorištem punim raznolikog cveća i drveća koje je izabrano za najlepše u opštini G.Milanovac 2004. i 2006.godine. U dvorištu se nalazi nekoliko starinskih kuća renoviranih u šumadijskom etno stilu od istih neimara koji su gradili Drvengrad na Mečavniku. Smeštaj je obezbeđen u seoskim

vajatima, živopisnim drvenim kućicama apartmanskog tipa koji imaju centralno grejanje, u potpunosti opremljenu kuhinju i luksuzno kupatilo“.²²

Smeštajni kapaciteti trebaju da zadrže svoj autentičan izgled i da što manje podsećaju na urbanu sredinu. Samim tim neophodno je, postojeće oronule sobe i kuće u selima koja se bave prihvatom turista, renovirati i adaptirati ali u skladu sa prirodnim ambijentom. To važi i pri izgradnji novih smeštajnih objekata.

Master plan za razvoj ruralnog turizma u Srbiji, u okviru strategije o ruralnom smeštaju, u okviru razvoja upravo ovog vida smeštaja nailazi na nedostatke u standardizaciji i garanciji kvaliteta, ali vidi i potencijal za dalji razvoj.

Strategija ruralnog smeštaja obuhvata sledeće:

- Fokusirati se na razvoj ruralnog smeštaja u sklopu ruralnih aktivnosti. Ruralni smeštaj treba da se iskoristi kao ključ strategije za raznovsnošću ruralno turističkog iskustva u Srbiji. Primera radi, turisti koji su u potrazi za kulturnim nasleđem, kao i oni koji su zainteresovani za prenoćištem u etno selima ili restauriranim manastirima učvrstiće svoje ruralno iskustvo. Dok oni koji su zainteresovani za planinske, rečne i jezerske aktivnosti mogu uživati u smeštaju koji im omogućava prenoćište u kućicama na drvetu ili na rečnim brodićima.
- Treba ponuditi i različite vrste smeštaja za različite segmente turista, uključujući životno doba i životni stil. Familijarni ljudi, ljudi sa decom, tražiće različiti tip smeštaj u odnosu na one ljude bez dece. Ljudi specifičnog životnog stila, kao što su oni avanturističkog duha i zaljubljenici u prirodu, tražiće smeštaj koji će ih što više približiti prirodnom okruženju.
- Treba se fokusirati na standardizaciju i garanciju nivoa kvaliteta.
- Dalji razvoj smeštaja graditi na postojećoj tipskoj ponudi ruralnog smeštaja u Srbiji i ubuduće razvijati tradicionalni tip smeštaja. Ovo je već jako uspešno postignuto u Vojvodini sa salašima, kao i u Centralnoj Srbiji sa tradicionalnim domaćinstvima. Ovakvim primerima treba se rukovoditi po čitavoj teritoriji. Strategija ruralnog smeštaja treba da se fokusira na razvoj tipično srpskog tipa smeštaja, što i čini suštinu.
- Fokusirati se na poseban tip smeštaja kao vrhunac u strategiji razvoja ruralnog turizma, kao što je smeštaj u selima i na farmama.
- Brendirati ruralni smeštaj u Srbiji i upotrebiti ga kao instrument razlikovanja na tržištu.

Takođe, od elementarnog značaja je i gostoljubiv odnos između vlasnika ruralnog smeštaja i posetioca. To je uslov za izgradnju trajnog odnosa sa posetiocem.²³

• ISHRANA

Uloga poljoprivredne proizvodnje u seoskom turizmu takođe je jedan od uslova za dobru i konkurentnu receptivnu bazu seoskog turizma. Stimulisanje razvoja seoske poljoprivrede doveo bi do zadovoljenja jedne od komponenti, pored usluga smeštaja i prevoza, za kvalitetan i

²² www.rajski-konaci.com i www.zdravstveniturizam.com

²³ Master plan for Sustainable Rural Tourism Development in Serbia, Rural Accommodation Strategy, page 93

kompletan turistički proizvod. Turistička kretanja su u nerazdvojivoj vezi sa ishranom i zato se ovom pitanju treba posvetiti sa posebnom pažnjom. Kada je ishrana u pitanju od velike je važnosti pronalaženje svih njenih specifičnosti i stavljanje njenih osobenosti u funkciju poboljšanja kvaliteta turističke usluge. Jako je težak zadatak turističke ponude za zadovoljenjem zahteva današnjih savremenih turista koji kada je ishrana u pitanju očekuju visok standard i to češće mnogo veći nego što ga imaju u mestu stalnog boravka.

“Lokalne specifičnosti, ukusi i načini spravljanja jela i točenja pića mogu samo poboljšati kvalitet tako pripremljene hrane.”²⁴

Srbi uživaju u obilno začinjenoj hrani i obično imaju tri obroka dnevno, a ručak je najobilniji.²⁵ Kada je u pitanju ugostiteljski deo ruralnog turizma od posebnog je značaja to da se veliki broj tradicionalnih narodnih jela i pića zadržao i do današnjih dana, u manje ili više istom obliku kao i nekada. To su uglavnom danas poznata jela, mada postoje i ona zaboravljena (pogotovo u gradovima), mada bi po ukusu, hranljivosti i zdravom načinu pripreme mogla da nađu mesta i na današnjim trpezama.

Tipično seoski meni sastavljen je od: domaće čorbe, gibanice, proje, projare, pogače, janije, uštipaka, kačamaka, belmuža (cicvare), čvaraka, kapame, mesa na tepsiji, pihtija, pasuljarnika, bungura²⁶, prženih puževa, kupusa sa orasima, krompira na tepsiji, junetine u mleku, telećih kotleta, dimljenih crevaca, sušenih rebara, pršute, domaće kobasice, jagnječeg i prasećeg pečenja, roštilja (pljeskavice, ćevapi, vešalice, ražnjići), svadbarskog kupusa, kajmaka, čorbi kiselica...

Od salata najuobičajenije su. srpska, šopska, urnebes i pečene paprike u ulju.

Što se tiče poslastica tu su: razne vrste domaćih pita (sa jabukama, višnjama, bundevom), palačinke, orasnice, šnenokle, sutlijaš, krofne, galette, urmašice, vanilice...

A tu je i nezaobilazno domaće voće, domaći sokovi, domaća slatka i džemovi, domaći med, domaća rakija i domaće vino. Takođe, ovi proizvodi su pakovani i u posebne teglice i flaše za prodaju.

Srpska kuhinja je jako bogata kuhinja i pre svega zdrava. Pravo na zdravstveno bezbednu hranu je jedno od novnih prava potrošača. Ova bezbednost se u najvećem broju država u svetu, kao i u EU, određuje propisima koji imaju obaveznu zakonsku snagu i te propise, pod pretnjom zakonskih sankcija, moraju poštovati svi proizvođači hrane.²⁷

Obeležavanje proizvoda (geografsko poreklo, sastojci, rok i način upotrebe, kao i jezik na kome je deklaracija napisana) za potrošača su od velikog značaja. Poslednjih godina u svetu sve se više govori o ekološkom obeležavanju proizvoda namenjenim potrošačima. Postupci za dobijanje eko-znaka u EU su složeni, ali su prednosti za proizvođače koji dobiju taj znak ogromne.

²⁴ Marković P., Poljoprivreda i turizam Jugoslavije, Poljoprivredni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 1996.g., str. 222

²⁵ www.serboa.travel/o-srboji/tipicno-srpski/

²⁶ www.antic.org/srpjela.htm

²⁷ Vilus J., Pravo potrošača na zdravstveno bezbednu hranu, Institut za ekonomiku poljoprivrede – Beograd, Novi Sad 1996, str.39

Da bi hrana bila bezbedna i kvalitetna pre svega mora biti zdravstveno ispravna. Zdravstveno ispravna hrana podrazumeva higijensku ispravnost i ispravnost njihovog sastava u pogledu energetskih gradiva i zaštitnih materija koje imaju uticaja na biološku vrednost namirnica.

• DOSTUPNOST

Najizraženiji problemi ruralnih područja po anketi koju je sproveo Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede u najvećem procentu čini infrastruktura sa 36,7%, a odmah zatim i vodovod i kanalizacija sa 36,7%.²⁸

U anketi Centra za odgovorni i održivi razvoj (CenOrt) kao najveća slabost seoskog turizma Srbije izdvojena je „nedovoljna svest o značaju seoskog turizma“, dok je problem infrastrukture na trećem mestu.²⁹

Saobraćajna infrastruktura Srbije je bazirana na putnoj, železničkoj, avio i vodenoj infrastrukturi.

- Avio infrastruktura: U Srbiji postoje dva aerodroma, u Beogradu i Nišu. Aerodrom u Beogradu je nedavno renoviran i unapređen sa modernim pistama, dva terminala (jednim za redovne letove i drugim za charter i low-cost letove) i tehničkom opremom. Beograd je dobro povezan vazdušnom linijom sa glavnim destinacijama u Evropi. Aerodromu u Nišu je potrebna bolja tehnička oprema kao i više letova.

- Putna infrastruktura: U Srbiji postoji glavni autoput (deo E75) u koridoru 10 koji vodi od zapada (Hrvatska) i severa (Madjarska) do juga (Makedonija) i istoka (Bugarska) koji je kičma čitave zemlje. Autoput još uvek nije završen zbog produžetka radova koji će biti završeni u narednih nekoliko godina. Glavni putevi su u dobrom stanju dok su regionalni putevi u prihvatljivom stanju, redovno se održavaju i dobro su umreženi. Mnogi lokalni putevi koji vode u ruralne krajeve su u lošem stanju i potrebna im je rekonstrukcija.

- Železnička infrastruktura: Železnička infrastruktura je nedovoljno razvijena, stara, sa starim vozovima i lošom uslugom ali je bezbedna za vožnju.

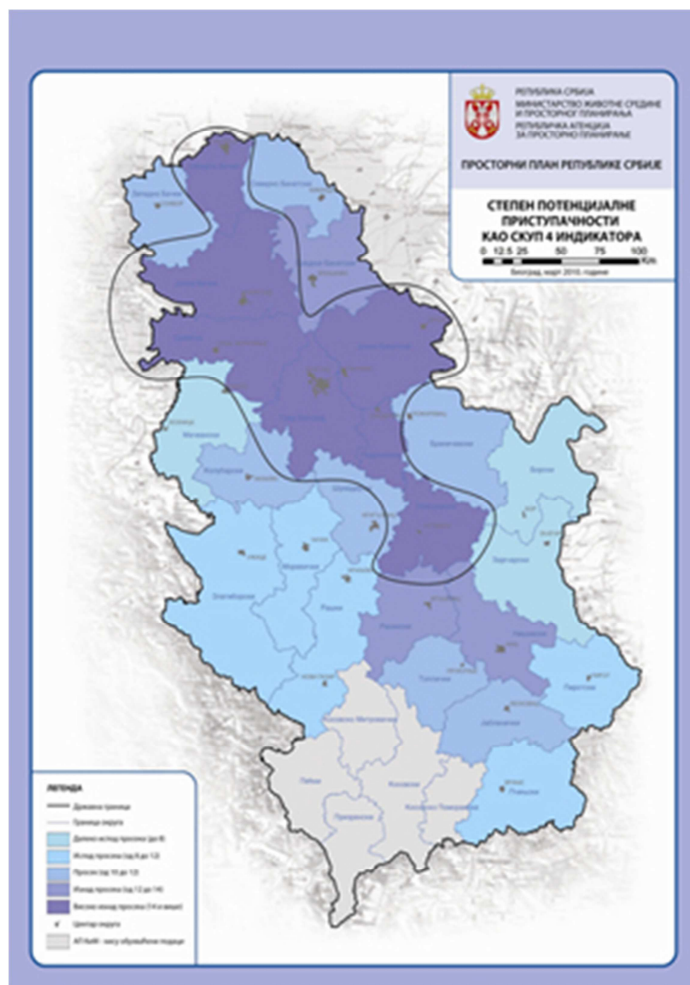
- Rečna infrastruktura: Uprkos već postojećem Koridoru VII (Dunav) postoji nedovoljno razvijena mreža putničkih luka na Dunavu kao i duž drugih plovnih reka (Sava, Tisa) i kanala (Dunav - Tisa - Dunav)³⁰

²⁸ Bogdanov Lj.N., Mala ruralna domaćinstva u Srbiji i ruralna nepoljoprivredna ekonomija, Republika Srbija, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, Beograd, 2007, str.140

²⁹ www.cenort.rs, file://H:\Anketa2.htm, preuzeto 27.2.2010.godine

³⁰ Master plan for Sustainable Rural Tourism Development in Serbia , Rural Accommodation Strategy, page 25

Karta 1. Stepen potencijalne pristupačnosti kao skup 4 indikatora

Izvor: Ministarstvo životne sredine i prostornog planiranja, Republička agencija za prostorno planiranje

• INFRASTRUKTURA

Od posebnog značaja su ulaganja u infrastrukturu. Ukupna seoska infrastruktura (saobraćajne komunikacije, PTT-mreža, vodovod i kanalizacija) značajan je faktor koji utiče na izgradnju i razvoj turističkog privređivanja. Bez saobraćajnica koje turistima obezbeđuju udoban dolazak na odredište putovanja, nema uslova za turizam, ni za seoski turizam. Saobraćajni putevi moraju da turistima otvaraju sve poželjne pravce, a posebno razvijena mreža saobraćajnica mora postojati u turistički atraktivnim regionima. Poželjno je da ona budu posebno opremljena, sa parkiralištima, stajalištima i vidikovcima, kao i servisima različitih profila uslužnih delatnosti (benzinske pumpe, automehaničarski servisi, moteli, restorani, dragstori, apoteke, menjačnice, turističko-informativni biroi, itd), kao i da na njima saobraćaj bude dobro organizovan po principima tačnosti, bezbednosti i efikasnosti. Tek kada svi ovi kvaliteti budu obezbeđeni, saobraćajnice i saobraćaj na njima će ispuniti svoju unkciju u razvoju seoskog turizma. Dobra

organizacija PTT saobraćaja omogućuje održavanje kontinuiteta u obavljanju i izvršavanju svih životnih i radnih funkcija, pa je zato faktor razvoja i unapređenja PTT komunikacija veoma važan momenat kod planiranja turizma na selu. Električno osvetljenje, vodovod i kanalizacija osnovne su potrebe savremenog čoveka, jer omogućavaju neophodne uslove za život i rad, tako da gosti mogu prihvatiti jedino savremeno opremljena domaćinstva sa svim ovim elementima.³¹

Humanizacija i ekologizacija putem razvoja seoske infrastrukture odvoja se kroz izgradnju seoskih kuća i privrednih objekata, vodovoda i kanalizacije, kroz elektrifikaciju sela, izgradnju saobraćajnica, škola, zdravstvenih ustanova itd., pod uslovom da je pomenuta infrastruktura humanistički i ekološki osmišljena.³²

Takođe ruralni turizam vrši veliki uticaj na razvoj infrastrukture, koja onda doprinosi rastu drugih ekonomskih aktivnosti u ruralnim zajednicama. Apsolutni prioritet je izgradnja infrastrukture u seoskim sredinama. „Ministarstvo poljoprivrede nedavno je donelo čitav set podrške ruralnom razvoju. Ono se ogleda u konkretnoj pomoći onima koji, poštujući narodno graditeljstvo i tradicionalnu arhitekturu, žele da u selima izgrade etno kuće, vaje, odnosno salaše. Tu spada i bespovratna pomoć za one koji hoće da restauriraju autentične objekte: vodenice, valjarice, vinske podruma. Krajnji efekat dobiće se tek kada se izgradi infrastruktura, dovede struja, voda... Čovek iz grada na selu ne traži luksuz, ali neki standardi, zvali se oni evropski ili svetski, moraju se poštovati.“³³

³¹ Dojčinović-Đukić V., Seoski turizam Srbije, Turistička štampa, Beograd, 1992., str. 32

³² Kilibarda Krsto, Selo i proizvodnja ljudske hrane, Naučna knjiga, Beograd, 1991, str.246

³³ www.b92.net/putovanja/destinacije/evropa.php?&nav_id=428209, preuzeto 15.6.2010.

3. PERSPEKTIVE ODRŽIVOG RAZVOJA RURALNOG TURIZMA U SRBIJI

3.1 POJAM ODRŽIVOG RAZVOJA RURALNOG TURIZMA I RURALNIH PODRUČJA

Master plan ruralnog turizma u Srbiji definisan je kao ekonomski, socijalni i prioritet životne sredine Vlade Republike Srbije.

Raznovrsnost ruralne ekonomije na socijalno, ekonomski i ekološki održiv način potreban je da bi se poboljšao kvalitet života, smanjio nivo siromaštva, a takođe i borba protiv socijalne i ekološke degradacije. Milenijumski razvojni ciljevi su uspostavljeni da bi se odgovorilo na te izazove i Srbija je posvećena da ih reši u narednih 5 godina. Glavni fokus tih ciljeva je iskorenjivanje ekstremnog siromaštva i gladi, ekološka održivost i razvoj globalnog partnerstva.

Turizam je definisan kao ključni, najvažniji sektor koji može podstaći raznovrsnost ruralne ekonomije u može podržati Srbiju u dostizanju njenih milenijumskih ciljeva. Veruje se da će ruralni turizam doprineti i da Srbija realizuje svoje ciljeve uključivanja u EU.

Planovi održivog razvoja su efikasno odgovaranje na probleme ljudi, zajednica i privatnog sektora i promovisanje ruralnog razvoja i ekološke zaštite. Posebno je dat naglasak planiranja na nacionalnom i regionalnom nivou i na intervencijama u 4 ciljna regiona datog projekta koji obuhvataju Istočnu Srbiju, Donje Podunavlje, Južni Banat i Centralnu Srbiju.³⁴

Master plan ruralnog turizma u Srbiji zasnovan je na:

- Kontekstu ruralnog turizma u Srbiji danas i definiciji ruralnog turizma, kao i sinergiji sa ostalim tipovima turizma koji su u Srbiji već razvijeni.
- Inventaru, procenama, spisaku turističke aktive (kapitala, dobara, potencijala) pogodnih za ruralni turizam, kao i indentifikacija i analiza podržanih aktivnosti.
- Analizama turističkog sektora i direktnog ekonomskog uticaja na ruralni turizam.
- Ekonomskim, socio-kulturnim i analizama životne sredine.
- Konkurentskim analizama.
- SWOT analizama i zaključcima potencijalnog razvoja ruralnog turizma u Srbiji.³⁵

“Važećim Prostornim planom Republike Srbije utvrđeni su dugoročni ciljevi razvoja i uređenja seoskih područja:

1. Stvaranje društveno-ekonomskih i tržišnih uslova za ubrzani ekonomski i socijalni razvoj sela.

³⁴ Master plan for Sustainable Rural Tourism Development in Serbia, Introductions:Sustainable Rural Tourism, page 5.

³⁵ Master plan for Sustainable Rural Tourism Development in Serbia, Diagnostic in Rural Tourism in Serbia, page 9.

2. Zaustavljanje depopulacije i pogoršanja demografske i socijalne strukture seoskih područja.
3. Aktiviranje lokalnih potencijala i podizanje motivacije seoskog stanovništva da razvija i uređuje seosko područje kao dugoročnu perspektivu i izbor za život i privređivanje.
4. Poboljšanje komunalnog i socijalnog standarda i kvaliteta življenja na selu.
5. Obezbeđivanje ekonomske i socijalne sigurnosti seoskih domaćinstava.
6. Očuvanje i unapređenje ekoloških, kulturoloških i drugih vrednosti u seoskim naseljima.

Saglasno tome, jasno je da turizam na različite načine doprinosi revitalizaciji sela i to:

- Usporava migraciju ka gradu i utiče na ostajanje mladih na selu, podmlađivanje seoske populacije, a time i na poboljšanje strukture radno-aktivnog stanovništva.
- Povećava se proizvodnja i omogućava bolji plasman poljoprivrednih proizvoda, predmeta domaće radinosti i proizvoda starih zanata kroz pansionsku i vanpansionsku potrošnju.
- Razvoj turizma na selu sprečava narušavanje prirodnog ambijenta i utiče na očuvanje tradicionalne narodne arhitekture, etnografskih elemenata, osobenog načina života i rada, običaja, folklora i dr.

U tom cilju projekat “Održivi turizam u funkciji ruralnog razvoja” je zajednički projekat 5 agencija UN. Projekat je počeo da se realizuje u oktobru 2009 godine i traje do aprila 2012. Nacionalni partneri u ovom projektu su Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja, Turistička organizacija Srbije i Ministarstvo prosvete, koji finansira Fond za ostvarenje Milenijumskih razvojnih ciljeva.³⁶

Projekat će se realizovati u naredne 2,5 godine, u tri faze. U prvoj fazi urađen je Master plan razvoja seoskog turizma u Srbiji. Druga faza obuhvata formiranje lokalnih kapaciteta, odnosno organizacija za upravljanje ruralnim destinacijama. Treća faza podrazumeva četiri pilot projekta u Istočnoj Srbiji i, Donjem Podunavlju, Južnom Banatu i Centralnoj Srbiji. Reč je o četiri manje razvijena regiona, o seoskim, ruralnim područjima koji kroz razvoj seoskog turizma treba da postignu značajne ekonomske, odnosno socijalne ciljeve.”³⁷

Indirektan primer je pilot projekat za područje Stare planine čiji je glavni cilj da ostvari „adekvatnu zaštitu i prezentaciju prirodnih vrednosti i nepokretna kulturna dobra Parka prirode kroz obezbeđivanje kvalitetnijeg života i ekonomskih mogućnosti za lokalno stanovništvo i stvaranje uslova za investiranje u agroturizam i rekreativni turizam sa svim sadržajima za odmor i razonodu.”³⁸

³⁶ www.prsp.gov.rs/vest.jsp?jsessionid=741521C72A93B1FC141B5AAC61590F6F?id=689, preuzeto 11.3.2012.godine

³⁷ www.merr.sr.gov.yu/sektori/indexturizam.php?lang=cir, preuzeto 20.02.2012.godine

³⁸ Republic of Serbia, Ministry of Agriculture, Forestry and Water Management, Rural Infrastructure Feasibility and Costing Study for the Stara Planina Mt.nature Park, IAUS, Belgrade, 2007, str.1

3.2 KLJUČNE ODREDNICE ODRŽIVOG RAZVOJA RURALNOG TURIZMA U SRBIJI

3.2.1 CILJEVI RAZVOJA RURALNOG TURIZMA

Strategijom razvoja ruralnog turizma u Srbiji Master planom su definisani sledeći ciljevi pozicioniranja ruralnog turizma:

- Razvijati, integrisati i pojačavati srpski karakter u ruralo turističkom iskustvu.
- Kreirati visoko konkurentnu poziciju ruralnog turizma u Srbiji, posebno kada je u pitanju razvoj ruralno turističkog iskustva, integracije ruralnih aktivnosti i ruralnog smeštaja.
- Ojačati prirodni i kulturni potencijal Srbije razvijajući ruralne aktivnosti, a u isto vreme razvijati i podržavati mogućnosti neophodne da Srbiju učine konkurentnom.
- U što kraćem roku izdvojiti se i razlikovati u ponudi od Rumunije i Bugarske, posebno u fokusiranju na smeštaj i kreiranje aktivnosti koje idu uz smeštaj.
- Istovremeno stvarati prednost u poređenju sa Mađarskom i Češkom kroz prevazilaženje konkurentnosti.
- Kreirati unikatni ruralni proizvod u vidu smeštaja i dodatnih aktivnosti.
- Razvijati proizvode i ponudu koji će biti unikatno srpski.
- Svi proizvodi ruralnog turizma moraju uvek biti razvijani u snažnom srpskom kontekstu.
- Kreirati ponudu koja će se posetiocu ruralne Srbije učiniti različitom, što je posebno važno za ruralna područja sa malim prirodnim i kulturnim atraktivnostima, pa je iz tog razloga potrebno uložiti u objekte tipično srpskog karaktera autentične za ruralni turizam.
- Povećati broj kreveta u ruralnim oblastima uključujući ruralna domaćinstva.
- Smeštaj treba da reflektuje pravim srpskim karakterom koji može biti iskazan kroz tradicionalnu ili modernu Srbiju.
- Broj kreveta u ruralnim predelima trebao bi da se poveća na 39.278 u 2013.godini, 42.574 u 2015.godini i 47.653 kreveta 2020.godine.
- Standardizovati nivo kvaliteta u ruralnom turizmu tako što minimum kvaliteta treba da isprati minimum internacionalnih standarda uz obezbeđenje garancije kvaliteta.³⁹
- Povećati stopu upotrebe ruralnog smeštaja.
- Staviti fokus na povećanje dnevnog broja posetilaca.
- Preinačiti ruralnu ekonomiju i redukovati nezaposlenost u ruralnim predelima.
- Povećati učešće žena u ruralnom turizmu itd.⁴⁰

Poziciona strategija za ruralnu Srbiju treba da uklopi fizičke i duhovne elemente sa ciljem da stvori autentičan ruralni turizam i time prezentuje osnovu srpske duhovnosti.

³⁹ . Master plan for Sustainable Rural Tourism Development in Serbia, Rural Tourism Goals, page 12

⁴⁰ Volume II – Strategy for Sustainable Rural Tourism Development in Serbia, page 18

- *Fizički elementi* - uključuju iskustva vezana za aktivnosti i smeštaj. Ruralne aktivnosti čine:

Priroda:

1. Netaknute prirodne lepote ruralne Srbije.
2. Raznovrsnost prirode i pejzaža.
3. Blizina ruralnih krajeva sa urbanim centrima Srbije kao i zemljama okruženja (Hrvatska, Mađarska, Rumunija i Bugarska).
4. Međunarodno priznanje prirodnih bogatstva navedenih na listi UNESCO Biosfere (Golija – Studenica) i Ramsar List (Labudovo okno, Gornje Podunavlje, Peštersko Polje i Slano Kopovo).

Kultura:

1. Hrana i gastronomija (nacionalna kuhinja) visokog kvaliteta sa tipičnom seoskom hranom.
 2. Lokalna dešavanja i aktivnosti u zajednici.
 3. Istorija i bogato nasleđe, uključujući kulturno nasleđe i arheološka nalazišta/mesta. Srbija se može pohvaliti sa 3 takva kulturološka mesta koja se nalaze na UNESCO World Heritage listi : Felix Romulijana, Manastir Studenica i Stari Ras i Sopoćani.
 4. Smeštaj uključuje blizinu ruralnih oblasti i neposredan kontakt gosta sa seoskim domaćinstvom/smestajem. Ono se odnosi i na nivo asimilacije/učesca gosta u aktivnostima seoskog domaćinstva (koja je u rasponu od visokog učesća do ne-učesća).
- ***Duhovni elementi*** - čine lična iskustva vezana za aktivnosti i smeštaj. Aktivnosti za koje nisu potrebna materijalna ulaganja čine:
 1. Upoznavanje sa načinom života i sporim tempom napretka sela.
 2. Autentična mesta i ljudi, upoznavanje ruralnog načina života viđenog očima običnog čoveka

Prijateljstvo sa ljudima iz ruralnih krajeva i poznavanje sa njihovom ljubaznošću i gostoprimljivošću.⁴¹

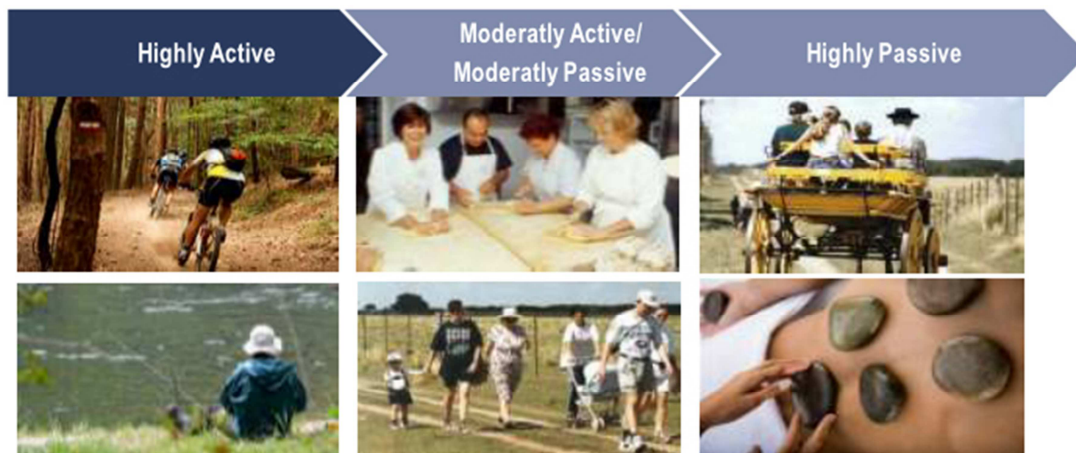
3.2.2 OSNOVNA STRATEŠKA OPREDELJENJA

Pristup ruralnim aktivnostima

Ruralne aktivnosti imaju različite nivoe složenosti koji mogu biti sumirani u dva glavna aspekta:

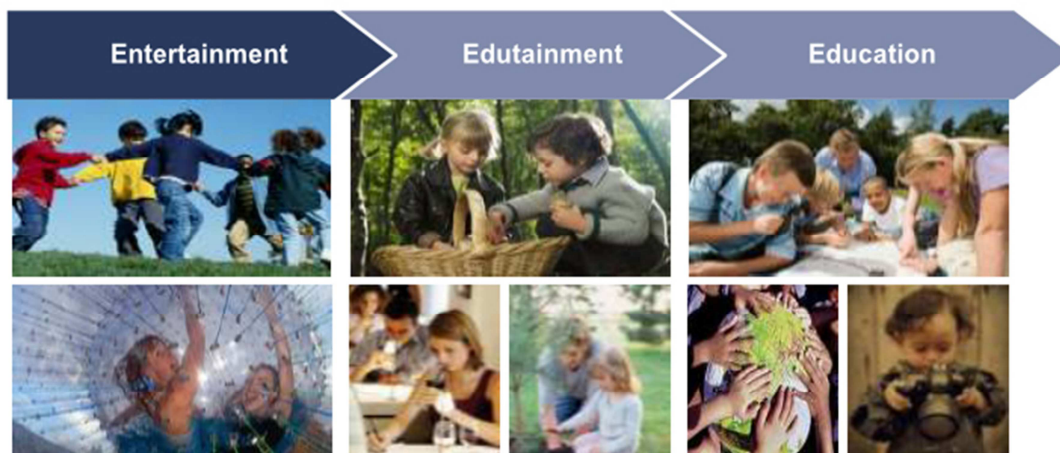
- Stepena aktivnosti turista u delatnostima ruralnog okruženja.
- Stepenu ocene okruženja i obrazovnog nivoa. Nivo aktivnosti turista u ruralnom okruženju kreće se od krajnje aktivnog do krajnje pasivnog.

⁴¹ Volume II – Strategy for Sustainable Rural Tourism Development in Serbia, page 18

Slika 1: Pristup ruralnim aktivnostima

Izvor: Volume I – Strategy for Sustainable Rural Tourism Development in Serbia

Internacionalni trendovi pokazuju da edukacija kroz zabavu postaje veoma bitna i veoma važna pri kreiranju novih područja/destinacija što će biti ključni element u diferenciranju destinacije.

Slika 2: Pristup ruralnim aktivnostima

Izvor: Volume I – Strategy for Sustainable Rural Tourism Development in Serbia

Pristup ruralnom smeštaju

Pristup ruralnom smeštaju treba analizirati na sledeći način:

- Step en otvorenosti, kontakta, udublji vanja i učestvovanja turiste u seoskom domaćinstvu,
- Step en usluga u ruralnom smeštaju mogu da variraju od veoma limitiranih usluga do visoko specijalizovanih i prilagođenih usluga. Nivo komfora je takođe jako važan aspekt smeštaja.

Slika 3: Pristup ruralnom smeštaju

Izvor: Volume I – Strategy for Sustainable Rural Tourism Development in Serbia

Step en otvorenosti, kontakta, udublji vanja i učestvovanja turiste u seoskom domaćinstvu mogu da variraju od krajnjeg udublji vanja sa visokim nivoom kontakta do jako slabog učešća.

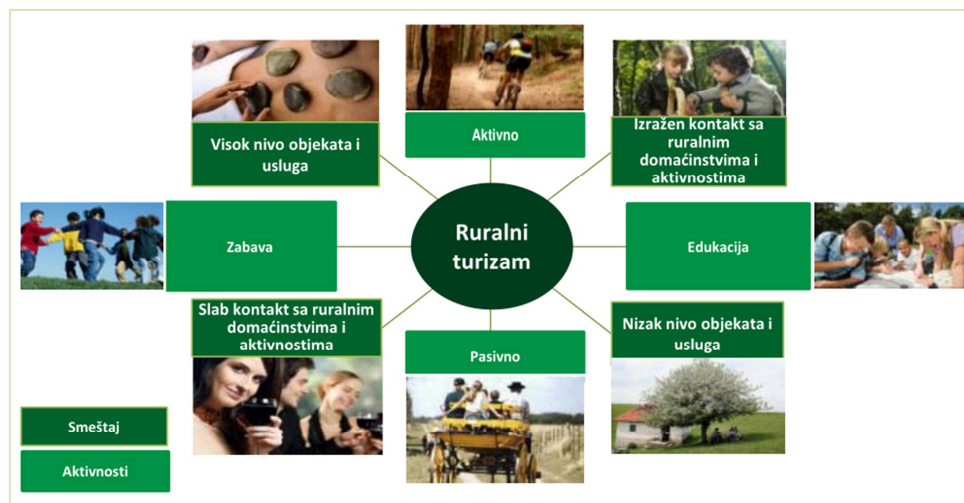
Nivo usluga u ruralnom smeštaju mogu da variraju od veoma specijalizovanih i prilagođenih usluga.

Slika 4: Pristup ruralnom smeštaju

Izvor: Volume I – Strategy for Sustainable Rural Tourism Development in Serbia, page 10

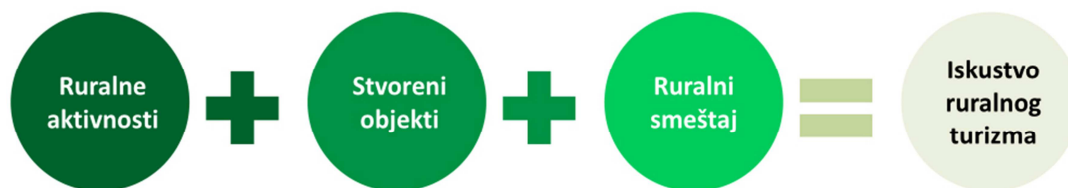
Slika 5: Pristup ruralnom smeštaju

Izvor: Sustainable Tourism for Rural Development, page 12

Koncept ruralnog turizma je integrisano ruralno iskustvo zasnovano na interakciji ruralnih aktivnosti, izgrađenih objekata i ruralnog smeštaja. To je, takođe, kombinacija aktivnog i pasivnog, zabave i obrazovnih iskustava.

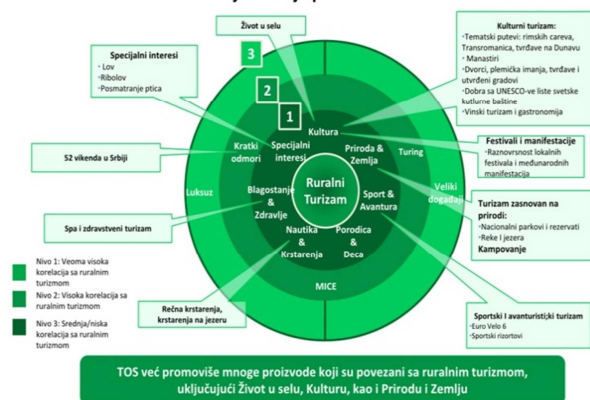
Slika 6: Tri glavne strategije neophodne za iskustvo ruralnog turizma

Izvor: Sustainable Tourism for Rural Development, page 12

Povezanost sa ostalim granama turizma

Ruralni turizam je u visokoj korelaciji sa drugim tipovima turizma koji su već razvijeni i koje promoviše TOS

Izvor: www.turizam.merr.gov.rs, Master plan for sustainable rural tourism development in Serbia, page 5

Iz datog grafikona može da se vidi da ruralni turizam utiče i na razvoj ostalih vidova turizma, a posebno kulturnog turizma koji je obuhvaćen festivalima i manifestacijama, zatim sportskog i avanturističkog, kao i turizma zasnovanog na prirodi u vidu kampovanja, obilaska nacionalnih parkova i rezervata prirode, zatim zdravstvenog turizma, a i turizma vezanog za rečna krstarenja.

Očekivani efekti realizacije Master plana ruralnog turizma u Srbiji

Master plan ruralnog turizma trebalo bi da rezultira povećanjem noćenja, broja posetilaca, povećanjem potrebe za ruralnim smeštajnim kapacitetima, kao i povećanim ekonomskim doprinosom ruralnog turizma

Ciljevi:

1. Očekuje se povećanje u noćenjima u ruralnom turizmu do **7,4 miliona do 2020**, što predstavlja 11% ZGSR za period od 10 godina
2. **Broj dnevnih posetilaca će zabeležiti rast u proseku iste stope rasta broja turista**
3. **Unaprediti popunjenost kapaciteta u ruralnom turizmu do 30%**
4. **Očekuje se povećanje broja ležajeva u ruralnom turizmu, kao i opštih ležajeva koji su upotrebljivi u ruralnom turizmu**
5. Ojačati sinergiju sektora ruralnog turizma i povećati direktni multiplikator do 1.6. **Očekuje se povećanje ukupnog direktnog ekonomskog doprinosa do 45 milijardi dinara za narednih 10 godina**

Projekcije ruralnog turizma / Prognozirani period		Bazna godina	Godina 3 (2014)	2015	2020	ZGSR*
1	Noćenja domaćih turista	2,210,550	3,178,960	3,877,296	5,823,649	10%
	Noćenja stranih turista	490,932	761,234	973,368	1,630,622	12%
	Ukupna noćenja	2,701,482	3,940,194	4,850,664	7,454,271	11%
2	Posetioci (domaći + strani)	1,179,191	1,906,561	2,433,988	3,906,698	12%
3	Popunjenost kapaciteta opštih ležajeva koji su upotrebljivi u ruralnom turizmu	21%	24%	26%	30%	
	Popunjenost kapaciteta ležajeva u ruralnom turizmu	4%	12%	17%	30%	
4	Opšti ležajevi upotrebljivi u ruralnom turizmu	32,747	39,287	42,574	47,653	4%
	Ležajevi u ruralnom turizmu	10,657	11,864	13,937	20,423	7%
	Ukupno	43,404	51,151	56,511	68,076	5%
5	Efekat direktnog multiplikatora	1	1	1.1	1.6	
	Ukupan direktan ekonomski doprinos ruralnog turizma (mn EUR)	100	187	217	439	16%

Napomena: "Opšti ležajevi upotrebljivi u ruralnom turizmu" definisani su kao ležajevi u manjim gradovima u blizini ruralnih područja, koje koriste turisti koji konzumiraju proizvode i usluge ruralnog turizma

Izvor: Sustainable Tourism for Rural Development, page 10

Tabelarno je prikazano kako je Master planom održivog razvoja ruralnog turizma u Srbiji akcenat stavljen na neophodno povećanje broja posetilaca što će rezultirati i automatskim povećanjem broja noćenja i veće potrebe za ruralnim smeštajnim kapacitetima, što sve ukupno povratno deluje na povećanje ekonomskih rezultata u ruralnom turizmu.

3.2.3 RAZVOJ RURALNOG SMEŠTAJA

Strategijom ruralnog smeštaja u Master planu ruralnog turizma u Srbiji obuhvaćen je:

- Razvoj ponude ruralnog smeštaja koji čini deo iskustva u ruralnom turizmu. Primera radi: za turiste koji traže istorijsko nasleđe kao glavnu turističku aktivnost noćenje u etno selima ili obnovljenim manastirima će svakako ojačati njihovo iskustvo. Dok zainteresovanima za planinski, rečni ili jezerski turizam treba omogućiti noćenja u kućicama na drvetu ili rečnim čamcima.
- Treba obratiti pažnju na različite potrebe smeštaja ljudi koji su sa decom i onih koji su bez njih. Mada, i u zavisnosti od načina života i potreba, oni koji su željni prirode i oni avanturističkog duha svakako će tražiti smeštaj koji je u kontaktu sa ruralnom sredinom.
- Fokusirati se na standardizaciju ruralnog smeštaja u kojim je zagarantovan kvalitet. Ovo pitanje je obuhvaćeno posebnim delom plana ovog Master razvoja.
- Izgraditi i obnoviti tipične seoske smeštajne kapacitete u duhu tradicije i izvornog izgleda. Ovo je već uspešno postignuto sa salašima u Vojvodini kao i tradicionalnim kućama u Centralnoj Srbiji, a takav primer bi trebao da se prati na celoj teritoriji Srbije. I takav tip gradnje ili obnove trebao bi suštinski da prati tradicionalnu srpsku kuću.
- Staviti fokus na tipičnu vrstu smeštaja kao strategiju razvoja ruralnog turizma kao što je smeštaj u selima i na farmama.
- Uticaj lokalnih poljoprivrednih proizvoda utiče i na potražnju smeštajne ponude što istovremeno doprinosi i lokalnim farmerima.

Strateški, jako je bitno graditi na već postojećim ruralnim područjima i diverzifikovati ponude koja bi u budućnosti doprinela razvoju ovog vida turizma.

Smeštaj može biti različit što pomaže u kreiranju njegove specifičnosti. Za primer, to može da uključi: kuće na farmi, kuće na čamcu, salaše, etno sela, kućice na drvetu, lovačke planinske kuće kao i stanove i kućice na splavovima... Takođe, mogu biti napravljeni i specijalizovani smeštajni kapaciteti za različite segmente potrošača: familijarne ljude, školarce i druge vrste grupa, parove i turiste specijalnog vida interesovanja (interesovanja za ekstremne sportove, lov, ribolov, biciklizam...)⁴²

⁴² . www.turizam.merr.gov.rs Master plan for sustainable rural tourism development in Serbia, page 93, april 2011.g

Razvoj ruralnog smeštaja

Ključnu ulogu u razvoju ruralnog proizvoda ima kombinacija aktivnosti u ruralnim područjima sa ruralnim smeštajem. U Srbiji je neophodan razvoj različitih aktivnosti u unapređenju postojećih, a potom i izgraditi nove. Neophodno je definisati i razvijati tipove ruralnog smeštaja koji su neophodni kao podrška ruralnom turizmu Srbije. Takođe treba podići nivo smeštaja na internacionalne standarde i diferencirati ruralni smeštaj u turističkoj ponudi Srbije.

Trenutna ponuda ruralnog smeštaja treba da se razvija kao tipično srpska ruralna ponuda s tradicionalnim smeštajem s akcentom na etno sela, farme, salaše, kolibe, vajate i brvnare.

U razvoju ruralnog smeštaja posebno treba utvrditi minimum standarda koji mora biti ispoštovan, i uskladiti sa internacionalnim minimalnim standardima.

Ruralni smeštaj treba u budućnosti da bude autentičnog i originalnog karaktera. Brendiranje ove vrste smeštaja treba da bude upotrebljeno kao sredstvo budućeg diferenciranja.

Strategijom smeštaja u Master planu definisani su i obuhvaćeni novi tipovi smeštaja koje bi Srbija mogla da ponudi i odnose se na : kućice na drvetu, travnate iglue i kućice na brodu (slika 7). Kućice na drvetu posebno su interesantne za razvoj turizma koji je u sponi sa prirodom i za primer je uzet razvoj turizma na Staroj planini. Posebno bi ova vrsta smeštaj bila interesantna deci i mladima.⁴³

Slika 7: Novi tipovi smeštaja

Izvor: Sustainable Tourism for Rural Development, page 21

⁴³ www.turizam.merr.gov.rs, Master plan for sustainable rural tourism development in Serbia, page 123, april 2011.

Posete ruralnim oblastima posebno su zastupljene u delovima Vojvodine, Zapadne i Centralne Srbije. Posete domaćih i stranih turista u Srbiji 2008.god dosegli su 2.266.000 dolazaka, sa prosečnom stopom rasta od 3,5% za period od 2004-2008.god. Godine 2008. Domaćih posetilaca bilo je 71%, a stranih 29%. Kada su u pitanju noćenja zabeležen je porast od 2,5% od 2004.-2008.god sa 7.334.000 noćenja u 2008.god, čime je broj noćenja stranih turista porastao za 13,2%, dok su noćenja domaćih posetilaca ostala na istom nivou. Noćenja domaćih posetilaca čine 81% ukupnih noćenja, sa prosečnom dužinom ostanka 2-4 dana. Domaći posetioci u proseku ostaju 4 dana, dok strani posetioci ostaju 2 dana. Glavna motivacija posete i ostanka domaćih turista je slobodno vreme i 80% domaćih poseta je upravo iz tog razloga, dok 15% stranih turista dolaze ovim povodom dok glavni razlog njihovih dolazaka su poslovni razlozi i vezani su za Beograd.

U cilju proračunavanja koliki doprinos ima ruralni turizam u celokupnom turizmu kontaktirano je 106 lokalnih turističkih organizacija u Srbiji. Celokupna analiza uključuje ekonomski doprinos ovog dela izveštaja. Po osnovu ove studije ruralni turizam doprinosi približno sa 2,7 miliona noćenja u Srbiji. To znači da ruralni turizam predstavlja 27% od ukupnog turističkog noćenja u Srbiji i time on igra važnu ulogu u turizmu Srbije.⁴⁴

⁴⁴ Master plan for sustainable rural tourism development in Serbia, Rural Tourism role in tourism overnights in Serbia, page 12

4. POSTOJEĆI I POTENCIJALNI TIPOVI RURALNIH SMESTAJNIH KAPACITETA

4.1 ODLIKE I TIPOLOGIJA NARODNOG GRADITELJSTVA

Tradicionalna seoska arhitektura, razvijajući se kroz vreme, postigla je funkcionalne i oblikovne domete koji su zadovoljavali potrebe poljoprivrednog domaćinstva, u skladu sa prirodnim i kulturnim razvojem. Dobro isplanirane funkcionalne veze u organizaciji života i rada, optimalni higijenski uslovi ostvareni postavkom osnovnih elemenata kućišta i poseban estetski doživljaj u simbiozi čoveka i prirode – ključne su opšte karakteristike tradicionalne arhitekture.⁴⁵

Seoske kuće su u duhu tradicije sa posebnim crtama individualnosti, ali su građene od materijala koji su bili prirodni i prevashodno lokalni. Osnovne karakteristike kuće vezane su za podneblje u prirodnom smislu, a za kulturu u duhovnom smislu. Takođe, neizostavno, kuće su morale biti prilagođene i klimatskim uslovima kao i konfiguraciji terena. Iako su seoske kuće izgrađene sa simboličnim sredstvima, one su pre svega jako funkcionalne, jer su ljudi koji su živeli na selu morali da organizuju sebi život na način sebi najprilagodljivijim, pri tom prateći i svoje materijalne prilike. Kuća je u početku bila jednodelna, centralni deo zauzimao je ognjište jer je život osmišljan kao porodični u kome je ognjište i centar okupljanja. Od najjednostavnijeg oblika jednodelne brvnare razvijala se dvodelna i višednevna kuća u kojoj su novi članovi domaćinstva živeli u zajednici sa starijim članovima. Prilikom proširenja kuće ono što je prvo dodavano bili su vajati – dodatni stambeni prostor, a pored vajata uz svako kućište postojali su i dodatni objekti kao što su: bunar, pojilo, kokošinjac, ambar, svinjac, staja, tor, senjak, drvljak, a takođe i voćnjak, povrtnjak, nekad vinograd i đubrište.

Slika 8. Selo Dojkinci, kuća čatmara

⁴⁵ I.Marić, Tradicionalno graditeljstvo Pomoravlja i savremena arhitektura, Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije, Beograd, 2006, str.58

U zavisnosti od tipova naselja gde su kuće bile locirane, da li su razbijenog ili zbijenog tipa, razlikuju se i veličine okućnice, koje su u skladu sa tim mogle biti veće ili manje, ali su morale da prate raspored objekata u okviru okućnice. Uz kuću su uvek po pravilu objekti bitniji za egzistenciju, a vodilo se i računa o tome da bunar i đubrošte nisu jedno blizu drugoga kako ne bi došlo do zagađivanja vode.

Najstarije kuće su jednodielne brvnare, čija je osnova kvadratna ili pravougaona, oslonjena direktno na zemlju ili na plitke temelje od lomljenog kamena. Materijal je brvno, a krov visok i strm, prekriven šindrom. Prozori su bili mali otvori u brvnu, zimi prekriveni providnom kožom. Ovaj tip brvnare dosta je redak, a njega zamenjuje tip polubrvnare – bondručare koji se javlja kao novi tip kuće. Polubrvnare su dvodelne kuće i više su prilagođene terenu. Centralna soba, soba sa ognjištem, napravljena je od brvana, dok su ostale sobe od čatme. Tavanica je pokrivena daskama, a krov je četvorostran, drvene konstrukcije, obložen ćeramidom. Ovaj tip kuće dugo se zadržava na našem području, a vremenom se i modifikuje pa se pregrađivanjem dobija više soba.

Slika 9. Selo Dojkinci, bondruk kuća

Najveći broj srpskih seoskih kuća je tip bondručke kuće. To je zapravo i viši stepen razvoja kuće, od drvenog skeleta – bondruka – sa ispunom od blata, a iznutra okrečena ugašenim krečom. Na neravnim terenima podrum je ozidan lomljenim kamenom. Često se na ovim kućama javlja i trem sa lukovima. Krov je takođe četvorostran, tj. „na četiri vode“ (četvorovodan), blagog nagiba, pokriven ćeramidom. Oblik kuće je pravougli četvorougao tj. kockasti oblik, dok oblik pravougaonika je obično kuća sa ispustom za trem. Ne tako retko sreću se kuće u obliku slova „Г“

Slika 10. Selo Dojkinci, kuća čatmara

Detalji su ti koji kućama daju karakter i originalnost, tako da oni mogu da se ogledaju u velikom i maštovitom izboru obrade detalja prozora, vrata, stubova, lukova, ograda.⁴⁶

Slika 11. Selo Dojkinci, kuća na „I“

⁴⁶ I. Marić, Tradicionalno graditeljstvo Pomoravlja i savremena arhitektura, Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije, Beograd, 2006, str.40

Drugostepana plastika na zidovima u tradicionalnoj arhitekturi nije korišćena. Narodni graditelji bili su zadovoljni osnovnim materijalima: kamenom, drvom, zemljom, tako da upotreba boja nije korišćena, jer je prirodna boja upotrebnog materijala bila dovoljna. Boje su korišćene u enterijeru u vidu tkanica na sofama i ležajevima, a nekad i na zidovima.

Standardna seoska kuća se gradi od standardnih materijala: beton, opeka, opekarski blokovi, montažne gredice za tavanice itd. Stolarija je najčešće industrijska, tipska, a u upotrebi je i bravarija na terasama, stepeništu i tremu. Krovovi su od crepa, falcovanog mediterana ili ćeramide.

Vremenom, pod uticajem gradske arhitekture jenjava tipična seoska kuća.

Nova seoska arhitektura gubi nacionalno obeležje i postaje tzv. „novokomponovana izgradnja“. Kuće gube svoje religiozne oblike i odstupa se od toga da način življenja i potreba bude moto izgradnje. Sa poboljšanjem materijalnog položaja seljaka, a posebno stanovnika prigradskih i drumskih naselja, kuća bez potrebe postaje predimenzionirana, kitnjasta i prerasta u statusni simbol.

Da bi kroz prvu polovinu XX veka kuće opet tražile inspiracije u nacionalnom folklorizmu. Opet se javljaju tremovi sa lukovima, polukružni prozori, četvorovodni krov, pojednostavljuje se osnovni korpus objekta, fasada je malterisana bele boje sa cokolom od kamena. Polako se u kuću unose i etno elementi: prostirke, vez, ćilimi.

Slika 12, enterijer seoskog domaćinstva

Interesantan je primer etno sela Mečavnik, na Mokroj Gori, koja je slobodna interpretacija regionalnih kuća – brvnara koje su komponovane atipično oko centralnog trga.

Slika 13, etno selo Mečavnik, Mokra Gora

4.2 POSTOJEĆI I POTENCIJALNI TIPOVI SEOSKOG SMEŠTAJA

Potencijali kojima Srbija raspolaže u ponudi smeštaja u seoskom turizmu su bogati i raznoliki. Razlikuju se u zavisnosti od kraja u kojem se nalaze što znači da im je time uslovljen i stil gradnje. Prirodni uslovi diktiraju tip smeštajnih objekata što vidimo iz primera Vojvodine gde preovlađuju salaši, dok je Centralna Srbija razuđenija pa je tip smeštajne ponude više fokusiran na brvnare, etno sela, planinarske domove. Široko su rasprostranjeni i apartmani, vikendice, vile, što ukazuje na izuzetan potencijal smeštajne ponude Srbije kada je o seoskom turizmu reč.

1. **Etno sela** – (grc.ethnos) pleme, narod; etno – koji je u vezi sa običajima naroda.
2. **Konaci** – (tur.konak od konmak odsesti, biti gost), dvor, gospodski dvor, palata, put koji se prevali za jedan dan; noćište, prenoćište.
3. **Salaši** – (mađ.szallas) poljsko imanje sa potrebnim zgradama, stokom i spravama za racionalno obrađivanje, u Vojvodini i Mađarskoj.
4. **Vajati** – (arap.hayat, tur.hayat) 1.omanja obično drvena zgrada u dvorištu seoske kuće za noćenje mladenaca i za držanje spreme, voća i sl. 2.trem, doksat (u seoskoj kući)
5. **Brvnare** – kuća, crkva ili koja druga građevina sklopljena od brvana. Staroslovenskog je porekla.⁴⁷
6. **Farme** – (engl.farm od lat.firmus, čvrst, ustaljen, nepokretan) naročito urađeno poljsko imanje, salaš, major (naročito u Americi)
7. **Nacionalne kuće** – (n.lat.nationalis) narodni, narodski, koji pripada nekom narodu, koji se tiče jednog naroda, koji je svojstven jednom narodu, otačastven, zavičajan.⁴⁸
8. **Rezidencije** – (lat.residentia), mesto stalnog prebivanja, boravište, prebivalište, stan.
9. **Apartmani** – apartman (fr.appartement), stan, soba, odeljenje, stan sa više odeljenja. Ovo je tip smeštajnih kapaciteta koji možemo zateći u celoj Srbiji.
10. **Vile** – (lat.villa, fr.ville) letnjikovac, kuća izgrađena u obliku letnjikovca.
11. **Vikendice** – (od eng. Week-end), nedeljni odmor kod Engleza (počinje subotom po podne i traje do ponedeljka ujutru), a obično se provodi van mesta stanovanja.

Etno sela

Etno selo „Moravski konaci” nalazi se na 89 km od Beograda, na koridoru 10, 1 km od autoputa E-75, na samom izlazu iz Velike Plane, na magistralnom putu ka Požarevcu. Etno selo sačinjeno je iz dva dela. Prvi deo etno sela Moravski konaci čini samo etno selo koji se sastoji od naselja za konačenje, restoranskog kompleksa sa jezerom, malog zološkog vrta u obližnjoj šumici i duhovnog dela sela oličenog u crkvi, zvoniku i kućici za sveštenika. Drugi deo je sportsko-rekreativnog tipa i još je u izgradnji, a čine ga mali akva park (bazen za odrasle, bazen za decu sa atrakcijama i velikim toboganom sa otvorenom kontra spiralom dužine 75 metara) i restoranski deo za pripremu hrane i pića za posetioce akva parka.⁴⁹

⁴⁷ Larousse, Nova enciklopedija u boji, Vuk Karadžić, Beograd, 1977

⁴⁸ Vujaklija M., Leksikon stranih reči i izraza, Prosveta, Beograd, 1980.

⁴⁹ www.etnoselo.rs/lang-lat/moravski-konaci.html

Etno selo „Drvengrad“ - Mećavnik nalazi se između Zlatibora i Tare. Drvengrad je etno selo u obliku pravougaonika čija duža glavna osa na jednom kraju ima ulaznu kapiju a na drugom drvenu crkvu. Crkva je građena po ugledu na ruske drvene crkve i posvećena je Svetom Savi. U centralnom delu sela je trg popločan drvenom kockom i sečenim drvenim pragovima i opkoljen brvnarama. Brvnare su autentične i prenete neke iz tih krajeva, a neke iz Bosne, u vidu skeleta i postavljene na kamene postamente. U svakoj od njih nalaze se sadržaji karakteristični za grad: galerija slika, biblioteka, bioskop, poslastičara sa domaćim kolačima i prirodnim sokovima, nacionalni restoran, prodavnica narodnih radinosti toga kraja.⁵⁰

Od smeštaja u ponudi su jednokrevetne i dvokrevetne sobe, kao i dvokrevetne sa francuskim ležajem i trokrevetne sobe sa francuskim i jednim singl ležajem. U podrumu glavne kuće je bioskopska sala, u prizemlju dnevni boravak, velika gostinjska soba za druženje, prijeme. U istom nivou su i privatne prostorije porodice Kusturica. Na spratu, odnosno potkrovlju su gostinjske sobe. U sastavu glavne kuće je i zatvoreno dvorište, bazen, teretana, sauna. Takođe u etno selu se nalazi i sportska hala, a snega ima i onda kada ga nigde drugde nema jer tu je i 5 topova koji ispuštaju pahulje. Postoji i kongresna sala, kao i više restorana «Viskonti», «Prokleta avlija», «Lotika», kao i «Kapor» bar i obdanište.⁵¹

Etno selo „Latkovac“ nalazi se u severo-zapadnom delu opštine Aleksandrovac. Sastoji se od četiri kuće, štale i ambara. Najstarija kuća u selu, koja je nekada bila sudnica, stara je oko 200 godina. Sve kuće su izgrađene od blata, slame i greda. Pored bogate istorije selo je specifično i po okolini i netaknutoj prirodi.⁵²

Etno selo, etno park „Terzić Avlija“ nalazi se u selu Zlakusa 10 km od Užica. Starija kuća je adaptirana u trosoban apartman sa elementima etno stila, a druga kuća koja je radila kao škola, radi kao muzej. Sastoji se od dve prostorije, jedna je postavljena kao etno soba i deo je stalne izložbe, a druga sa vitrinama za izlaganje, predviđena je za tematske izložbe raznih vrsta iz bogate zbirke etno parka. Za sada su u planu sledeće izložbe: narodne nošnje, antikvarne srpske knjige, stari srpski časopisi, stare razglednice zlatiborskog okruga, ratni dnevници, srpske marke i novac, majstorska i kalfenska pisma, srpsko ordenje i vojne oznake, uniforme i nošnje sa fotografija, samostalne izložbe fotografija, preslice i vretena... U samom dvorištu se nalaze tri novoizgrađena letnjikovca i veštački potok sa jezercima. U jednoj većoj brvnari, staroj preko 100 godina postavljena je postavka stare učionice sa starim klupama i "skamijama" i ostalim inventarom kada je radila seoska škola. Tu je i jedan manji vajat, sa dva ležaja sa slamaricama, koji je omiljen za prenoćište planinara, pored velikog savremenog apartmana za porodični smeštaj gostiju sa 6 ležajeva.⁵³

Etno selo „Brestovi i vizija“ nalazi se na obroncima Bukulje na 350m nadmorske visine odakle se pruža divan pogled na pola Šumadije. Raspolaže sa šest apartmana sa kapacitetom od 14 ležajeva i 5 pomoćnih. Kuhinje su u etno stilu, a u velikim apartmanima kupatila su sa đakuzijem, kreveti su drveni, grejanje je na gas. U okviru etno sela nalaze se tri kućice i trem.

⁵⁰ www.mecavnik.info

⁵¹ www.skidizvor.free.fr/srpska_etno_sela.html

⁵² www.ethno.co.rs i www.visitserbia.org

⁵³ www.zlakusa.com/etno_park_L.htm

Svaka kućica ima svoj unikatni izgled. Ovi velelepni apartmani nastali su restauracijom tri originalna šumadijska vajata starija od dva veka. Sada predstavljaju spoj modernog i starog.⁵⁴

Etno selo „**Divljakovac**“ izgrađeno na padinama planine Bukulje na 380m nadmorske visine. U selu se nalazi sedam autentičnih kuća, vajata, dopremljenih iz nekoliko sela arandelovačke opštine, starosti preko 200 godina. Selo je okruženo pletenom ogradom i tarabama, staze napravljene od ćeramide, a tu se nalazi i furuna za pečenje hleba, buradi koje se koriste kao kante za smeće. Unutrašnjost vajata je savremeno opremljena francuskim ležajem, đakuzijem, telefonom, internetom⁵⁵

Etno selo „**Lepenica**“, apartmani se nalaze ispod Divčibara 3km od Mionice, 88km od Beograda u dolini reke Lepenice. Raspolaze jednom trokrevetnom, četiri dvokrevetne sobe i sa dva apartmana. U okolini se nalazi pošta, banka, muzej, pećina, kulturni spomenici, istorijski spomenici, teren za tenis, biciklistička staza, pešačka staza, otvoreni bazen, dom zdravlja, smeštaj za pse.⁵⁶

Etno selo „**Rajski konaci**“ nalaze se u selu Leušići 30km od Gornjeg Milanovca i Čačka. Ovo je tradicionalno seosko domaćinstvo sa prelepim velikim dvorištem punim raznolikog cveća i drveća koje je izabrano za najlepše u opštini G.Milanovac 2004. i 2006.godine. U dvorištu se nalazi nekoliko starinskih kuća renoviranih u šumadijskom etno stilu od istih neimara koji su gradili Drvengrad na Mećavniku. Smeštaj je obezbeđen u seoskim vajatima, živopisnim drvenim kućicama apartmanskog tipa koji imaju centralno grejanje, u potpunosti opremljenu kuhinju i luksuzno kupatilo.⁵⁷

Etno selo „**Zeleni čardaci**“ nalaze se u nacionalnom parku Tara. Planinske kućice raspolažu kapacitetom od 20 soba. Čine savršeno mesto za odmor. Oba konaka izgrađena su od drveta, kamena i ekoloških materijala. Imaju podno i radijatorsko grejanje, kamin, kaljave peći, TV, SAT, telefon. Na raspolaganju su pet planinskih apartmana, u dva konaka, različite veličine i uređenja. Svaki od njih ima kuhinju, kupatilo, dnevni boravak, deo za spavanje, jednu veću i dodatne prostorije i pogodnosti. Kompletnom užitku doprinosi letnjikovac, klupe za odmor, otvoreno ognjište, roštilj, pekara, prostor za igru dece i smeštaj kućnih ljubimaca, mala kućna radionica (za slatko, džemove i sokove od šumskog voća, sušeno lekovito bilje i šumske pečurke, suveniri...)⁵⁸

Etno selo „**Galetovo sokače**“ nalazi se 9km od Gornjeg Milanovca u selu Brđani. Posедуje kuću sa devet ležajeva i dva vajata sa šest ležajeva. Ceo prostor oko vajata uređen je u etno stilu gde se nalaze 3 ribnjaka i mali zoo vrt. Domaćinstvo poseduje i ambar.⁵⁹

⁵⁴ www.brestovi-vizija.com i www.navidiku.rs

⁵⁵ www.etnoselo.divljakovac.com/vajati.html

⁵⁶ www.selo.co.rs

⁵⁷ www.rajski-konaci.com i www.zdravstveniturizam.com

⁵⁸ www.kudazavikend.com

⁵⁹ www.selo.co.rs/listingview.php?listingID=238

Konaci

Konak „**Mišić**”, Tršić, nalazi se na 7 kilometara od Loznice i 146 km od Beograda. Sastoji se od jednog četvorokrevetnog apartmana I kategorije, dve dvokrevetne sobe II kategorije i jedne četvorokrevetne sobe II kategorije. Sve sobe imaju TV, telefon i internet. Konak je okružen šumskom panoramom i kristalnim potokom. Postoji usluga iznajmljivanja bicikala kao i bogata ponuda suvenira. Takođe, postoji mogućnost zakupa svih soba i letnje kuhinje.⁶⁰

Konaci „**Zaovljanska jezera**” nalaze se u selu Zaovine na planini Tari. Tu je stecište najređih primeraka flore Srbije. Zaovine su čuvene i po svom simbolu „Pančićevoj omorici”. Pored ovih konaka, još dosta konaka je u pripremi.⁶¹

Konaci „**Staro selo**” Sirogojno, udaljeno 32 km od Užica i 24 km od Zlatibora, na idealnoj visini od 900m. 70-tih godina 20.veka postalo je poznato po proizvodnji rukom rađenih džempera, dok se prvi put pominje u turskom katastarskom popisu iz 1476.godine. Raspolaze konacima, krčmom, dvoranom i letnjom pozornicom. Sedam objekata čine konake. Raspolazu čajnom kuhinjom, dnevnim boravkom sa kaminom, TV-om i telefonom, spavaćom sobom i kupatilom. Konaci su različitog kapaciteta od dvokrevetnih do petokrevetnih, ukupno 29 kreveta. U posebno opremljenom prostoru Muzeja moguće je organizovati seminare, naučne skupove, promocije, predavanja i sl. Ovde postoji i kutak za decu gde se organizuju dečje provere znanja o narodnoj tradiciji. U trajanju od jednog školskog časa učenici imaju priliku da se zabave i steknu nova znanja. Organizuju se i izložbe dečjih crteža, a postoji i kreativna radionica za decu.⁶²

Salaši

Subotički salaši nude smeštaj u apartmanima, vilama, pansionima, hotelima, prenočištima. Nedaleko od Subotice, okolina Paličkog jezera, u ambijentu panonske ravnice nalaze se subotičkisalaši. Ambijent tradicionalnih vojvođanskih farmi preuređen je u etno stilu i prilagođen savremenim potrebama. Idealan za kraći predah na putu iz Budimpešte prema Beogradu i Novom Sadu ili miran odmor uz brojne aktivnosti i dobru vojvođansku kuhinju.⁶³

Somborski salaš nalazi se 3 km od centra Sombora. Ovaj autentični salaš nalazi se u istoj porodici više od jednog veka. Domaćini se trude da sačuvaju tradiciju somborskih salaša, a prošle jeseni salaš je dobio i dodatne turističke smeštajne kapacitete. Na prostoru od 1,5 ha smešten je salaš, letnja kuhinja, štala, đeram, kokošinjac i čardak.⁶⁴

Salaš Capriolo (Salaš 264) nalazi se kod Bačke Topole. Gosti mogu da se odmore u dobro opremljenim sobama ili opuste u jednoj od dve saune. Restoran upotpunjuje tradicionalna vojvođanska zemljana peč.⁶⁵

Čenejski salaši nalaze se u okolini Novog Sada. Ovde se može probati vojvođanska hrana, uživati u dobrom vinu i zvucima tamburaša, pecati, skupljati viće, voziti se biciklom po

⁶⁰ www.trsic.com/domacinstva/KMisic.php

⁶¹ www.tara-zaovine.com/smestaj-odmor.html

⁶² www.sirogojno.org.rs

⁶³ www.visitserbia.org

⁶⁴ www.visitserbia.org

⁶⁵ www.srbija.011info.com/podaci.php?id=220&oID=7&gID=46

obližnjim stazama. Preporuka za miran odmor daleko od svakodnevne gužve posetiocima iz Beograda i Novog Sada.⁶⁶

Salaš 137, na Čeneju, poseduje 14 soba uređenih u Art Deutsche stilu. Sobe su opremljene TV-om, radiom, cd plejerom i mini barom. U kompleksu se nalazi sauna, mini teretana, restoran sa tradicionalnom vojvođanskom kuhinjom. Kapaciteti u salama su 70 mesta, u bašti 80, a letnja bašta raspolaže sa 140 mesta.⁶⁷

Cvetni salaš nalazi se na Paliću. U svom sastavu ima 15 komfornih soba, trpezariju gde se služi tradicionalni bački sto za doručak, TV salu sa satelitskim programom, mini teretanu, saunu, bazen, opremljenu konferencijsku salu, terene za fudbal i odbojku na pesku, teren za basket, šaranski ribnjak i školu jahanja.⁶⁸

Vajati

„Vajati” nalaze se na samo 7 km od Guče u seli Gornja Kravarica. Kompleks savremeno opremljenih apartmana sa 4 zvezdice. Besprekorno čisti travnjaci, stotinak saksija sa najrazličitijim vrstama cveća, fontana na sredini dvorišta čine „Vajate” pravom oazom. Na 6 hektara imanja smešteni su i: restoran, bazeni za decu i odrasle, sportski tereni, dečje igralište, a u izgradnji je i SPA centar. U samom dvorištu nalazi se i jedno staro zdanje – vajat, koji verno oslikava dom srpskog seljaka iz 19.veka. „Vajati” raspolažu sa tri objekta za smeštaj gostiju. Sve sobe su komforne i udobne, savremeno opremljene.⁶⁹

Brvnare

Kremna, malo planinsko mesto između Tare i Zlatibora. Jedna od najatraktivnijih atrakcija Kremne, kao i celog okruga je Šarganska osmica, ali ono po čemu je Kremna specifična jeste kućica brvnara gde su izloženi brojni suveniri, slike, isečci iz novina i sl., gde se mogu čuti interesantne priče i prisustvovati tribinama vezanim za Kremnu i Kremansko proročanstvo.⁷⁰

Još dosta brvnara obrađeno je u etno selima.

Farme

Turisti željni netaknute prirode koji dođu u Dimitrovgrad put će svakako odvesti do tradicionalne **farme „Ivanov”** u selu Kamenica, koja se nalazi u Parku prirode Stara planina i dimitrovgradskom Visoku.

⁶⁶ www.visitserbia.org

⁶⁷ www.visitserbia.org

⁶⁸ www.visitserbia.org

⁶⁹ www.vajati.com i www.turizamusbij.rs/Ponuda/gornja-kravarica/sme%C5%A1taj/vajati/8

⁷⁰ www.tara-zaovine.com/tara.html

Ova farma za čuvanje autohtonih rasa je na gazdinstvu koje ima tradiciju dužu od 150 godina. Porodica Ivanov gaji domaću autohtonu, danas već retku stoku – goveda rase buša, balkanskog magarca, karakačansku ovцу, balkansku kozu i svrljišku kokoš. Stado karakačanske ovce na farmi „Ivanov” jedno je od svega tri stada u Srbiji. Većina objekata u okviru gazdinstva Ivanovih je građena u stilu moravske arhitekture, od tradicionalnih materijala (kamen, drvo, zemlja i slama) starosti od 60 do 150 godina. Posebno su interesantne stara vunovlačara i vodenica.

Tradicionalna farma raspolaže zasebnim objektom za smeštaj gostiju. Na raspolaganju su dve prostorije za smeštaj sa šest ležajeva, kuhinja sa prostranom trpezarijom kapaciteta 40 gostiju, koja je ujedno i galerijski prostor sa malom muzejskom zbirkom. Domaćin za grupe organizuje degustaciju starih proizvoda i kompletni tradicionalni obrok.⁷¹

Ostali tipovi ruralnog smeštaja

Nacionalna kuća sa konačištem „**S-Club**” nalazi se samo 8km od beogradskog aerodroma “Nikola Tesla”, a 20km od centra Beograda. U skladu sa tradicijom iznosi pažljivo odabrane specijalitete domaće kuhinje. Može se doći na porodični vikend, poslovni sastanak ili ručak, seminar ili kongres, kao i na dobru žurku, a pre svega na prijatan i komforan odmor.

Sobe: deluks apartmani, apartmani sa francuskim ležajevima (mogućnost dodavanja pomoćnog ležaja) i dvokrevetni apartmani.

Sadržaj: restoran (ima oko 300 mesta), VIP salon (pogodan za održavanje raznih vrsta prezentacija i seminara), sportski tereni za mali fudbal, tenis, odbojku na pesku i košarku, otvoreni bazen i manji bazen dekorativnog tipa. Objekat poseduje i terasice pod trskom gde takođe postoji mogućnost pružanja restoranskih usluga.⁷²

Na sat i po vremena vožnje od Beograda, na obroncima planine Rudnik, u selu Jermenovci, smeštena je jedinstvena rezidencija **Zdravkovac** koja osvaja svojom arhitektonskom originalnošću i toplinom. Izgrađena je od prirodnih materijala – drveta i cigle. Objekat ima osam ležajeva, kupatilo je stilski uređeno u skladu sa ostatkom kuće i poseduje saunu i đakuzi kadu za dve osobe. Dnevna soba ima otvoren kamin i LCD TV uređaj sa satelitskim kanalima. Natkrivena letnja slavska soba nalazi se uz glavnu kuću na otvorenom i opremljena je sopstvenom kuhinjom koja uključuje sač, crepulju, kotlić, zemljani lonac, roštilj i ražanj. Raspolaže prostorom za 24 mesta za ručavanje, šankom i garniturom za sedenje.⁷³

U ove tipove ruralnog smeštaja spadaju i **apartmani** o kojima je bilo više reči u etno selima i salašima, a na sajtu www.selo.co.rs trenutno je u ponudi 34 apartmana.

Ruralna ponuda obuhvata i smeštaj u **vilama**, a na sajtu www.selo.co.rs u ponudi je 26 vila i to u Šabcu, Brusu, Ivanjici, Čajetini, Indiji...

⁷¹ www.mojafarma.rs

⁷² www.s-club.com i www.jat-airlift.com/active/sr-latin/home/main_navig/ponude_u_srbiji/seoski_turizam/s_klub_jakovo.ht

⁷³ www.selo.co.rs/listingview.php?listingID=477

Vikendice su takođe aktuelne za iznajmljivanje u ruralnim oblastima, a na sajtu www.selo.co.rs u ponudi je 10 vikendica u Somboru, Čajetini, Gornjem Milanovcu, Pirotu, Ivanjici...

Ideja o kompleksu „Srbija na dlanu”

U okviru ovog dela rada svakako treba spomenuti i turistički kompleks **„Srbija na dlanu”** na Srebrnom jezeru.

Restoram, krčma, konaci, vajati, crkva, mlinarski, opančarski, tkački zanat – samo su delovi budućeg turističkog kompleksa „Srbija na dlanu” na Srebrnom Jezeru koji bi trebalo da oživi srpsku tradiciju. Investitor tog kompleksa je „Silver lake investment” a u toku je konkurs za idejno arhitektonsko-urbanističko rešenje čiji izbor se očekuje početkom 2010.godine.

Predviđeno je da turistički centar u Velikom Gradištu bude tematski park čiji će sadržaji predstavljati ruralna naselja iz cele Srbije. Centar je namenjen domaćim i stranim turistima koji bi želeli da osete jedinstven duh naše tradicije. „Srbija na dlanu” bi trebalo da postane nezaobilazna stanica i različitih tura koje krstare Dunavom.

Kompleks će obuhvatiti ugostiteljski, smeštajni, zanatsko-edukativni, prodajni i dopunski deo.

Ugostiteljski deo će obuhvatiti etno restoran, kafe, poslastičarnicu, kao i arhaična mesta služenja hrane i pića kao što je krčma.

U smeštajnom delu su predviđeni apartmani, odnosno u pojedinačnim objektima formirani konaci i vajati koji bi morali da zadovolje uslov kategorije od 3 zvezdice i da se sastoje od 30 do 50 smeštajnih jedinica.

Zanatsko-edukativni sadržaji obuhvatiće tradicionalne proizvodne delatnosti na srpskom selu, a zanati koji bi mogli biti predstavljeni u okviru kompleksa su: kovački, stolarski, mlinarski, vodeničarski, opančarski, lončarski, tkački, grnčarski, krojački (ćurčijski), užarski, sarački, kožarski, kujundžijski.

Turisti će imati prezentaciju tradicionalne proizvodnje kroz kurseve i majstorske radionice, kao i mogućnost da direktno vide proces proizvodnje i uključe se u proces rada i neposrednim iskustvom dožive stvaralački tradiciju naših krajeva.

Budući posetioci centra moći će da uče poslove koji se obavljaju na selu kao što su stočarstvo, ratarstvo, voćarstvo, vinarstvo i to direktno na oglednim oranicama, voćnjacima, vinogradima.

Edukativni sadržaji obuhvatiće i lov i ribolov sa posebnim osvrtom na lovno i ribolovno područje Dunava.

Edukativni sadržaji će prikazivati i tradicionalnu kulturu ishrane kao i narodne običaje vezane za slave, krštenja, venčanja i sl. Poseban značaj u okviru ove grupe predstavlja crkva

U okviru kompleksa na Srebrnom jezeru trebalo bi da se nađe i izložbeni prostor koji bi služio za stalno i povremeno galerijsko izlaganje upotrebnih predmeta, umetničkih dela i drugih art efekata koji se tiču tradicije srpskog sela i koji bi mogao da ima i umetnički atelje.

„Srbija na dlanu” će imati informativni centar gde se mogu dobiti obaveštenja o svim sadržajima i programima u okviru kompleksa i dobiti turističko-propagandni materijal, kao i prostorije za organizovanje predavanja, seminara, naučnih skupova, kongresa, banketa, proslava, venčanja.⁷⁴

Primeri rekonstrukcije i izgradnje ruralnih objekata u selima Stare planine najbolje govore o prvim koracima koji su otpočeli da se realizuju u sklopu uključivanja Staroplaninskih sela u turističku ponudu Srbije. Iako su postojeće kuće i seoski objekti apsolutno autentični i originalni treba napomenuti na su u jako lošem stanju, pa čak mnogi od njih i urišeni.

Slika 14, stara kuća u selu Dojkinci

Crkva Sv.Đorđe u selu Dojkinci, selo koje je još i u najboljem stanju u odnosu na druga dva Staroplaninska sela uključena u pilot projekat, u toliko je lošem stanju, zapuštena je i nije u upotrebi.

⁷⁴ www.putujem.com i www.autobrief.com/content/17232/Turisticki-kompleks-Srbija-na-dlanu-na-Srebrnom-jezeru , preuzeto 10.2.2010.god

Slika 15, Crkva Sv.Đorđe u selu Dojkinci

Crkva koju meštani koriste nalazi se van sela, crkva Sv.Nikole, i u sklopu je groblja, na lokalnom putu za Piroć i budući da meštani ne spadaju u mlađu populaciju, može se reći da im crkva nije ni malo blizu, a uz to takođe je u lošem stanju. Seoska ambulanta ne radi 6 dana u nedelji pa lekar dolazi samo 1x nedeljno kada tu dežura. Pored ambulante nalazi se i česma koja je kao zaštitni znak sela i dobro je očuvana tako da se na svim slikama sela Dojkinci ona pojavljuje. Dobro je da se čine prvi koraci da se ovom, kao i ostalim srpskim selima vrati davnašnji sjaj i da se ne dozvoli da zub vremena uništi još i ovo malo što je ostalo.

Slika 16, Crkva Sv.Nikola, selo Dojkinci

Slika 17, seoska ambulanta, selo Dojkinci

Slika 18, seoska česma, selo Dojkinci

Pilot projekat o rekonstrukciji i adaptaciji kuća na Staroj planini (naručen od strane Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Vlade Republike Srbije kao deo šireg projekta zaštite agro-biodiverziteta u Srbiji) obuhvata kuće u tri sela Senokosu, Dojkincima i Gostuši u svrhe ruralnog turizma, sa kapacitetom od oko 50 kreveta po selu. Realizacija će predstavljati prvu i inicijalnu fazu u razvoju ruralnog turizma Stare planine.

Prva faza obuhvata renoviranje 10 kuća po selu za nešto niži standard turističke ponude. Plan je da se naprave konstrukcije kuća u tradicionalnom arhitektonskim stilu po uzoru na po tri kuće u svakom selu kao modelu za rekonstrukciju.

Rekonstrukcija kuća u selu Senokos uključuje dnevnu sobu, kupatilo i kuhinju. Tako da je potrebno oko 7.000ev po krevetu za renoviranje 10 kuća u Senokosu uključujući 50 kreveta za turističku namenu. Zato što su stare i zanemarene kuće u Senokosu cena rekonstrukcije iznosi 400-450ev/m² i to je jako blizu ceni novih kuća u planinskim regionima. Ipak, renoviranje je profitabilnije zbog velikih smanjenja u transportu građevinskog materijala u poređenju sa transportom celokupnog neophodnog materijala za nove kuće, uz upotrebu uskih i loših puteva. Takođe, ovo je bolje rešenje jer reparacijom kuće zadržavaju autentičan izgled koji ostaje iste zapremine i lociran je na istom mestu.

Ovo predstavlja tradicionalan način restauracije ruralnog etno nasleđa i uslov za arhaično održavanje seoskog ambijenta.

U selu Dojkinci stanje kuća je nešto bolje. Kuće su novije i boljeg kvaliteta pa je cena rekonstrukcije 243ev/m², dok nova gradnja iznosi oko 400-450ev/m². Nezavisno od toga,

adaptacija postojećih kuća je bolja jer utiče na značajno poboljšanje standarda života domaćina uz obezbeđivanje kvaliteta za turiste uključujući i prateća turistička mesta. Cena adaptacije po krevetu bi zašla oko 7.500ev.

U selu Gostuša cena adaptacije je 447ev/m² što je blizu ceni novogradnje (450-500ev/m²) ali pod jako ekstremnim planinskim uslovima. Adaptacija kuća u Gostuši je skuplja nego u predhodna dva sela (9.000-10.000ev po krevetu) iz razloga što su kuće relativno male sa veoma visokim kamenim postoljima koja se moraju zaštititi od pucanja i lomljenja. Iz tih razloga adaptacija je opravdana i neophodna za zaštitu tako vrednog etno nasleđa i ambijenta koji treba konzervirati u autentičnom obliku, uprkos činjenici da bi nove kuće bile jeftinije!⁷⁵

I pored toga što će deo seoskih naselja poprimiti pretežno sezonski karakter, tj.sezonski/povremeni način korišćenja resursa, stvorenih fondova i usluga, u budućnosti bi trebalo očuvati razbijenu strukturu naselja radi racionalnog korišćenja i zaštite prirodnih resursa i vrednosti prema modelu koji je razvijen na seoskom području evropskih zemalja.⁷⁶

Narodni graditelj je prilikom podizanja kuća vodio računa o blizini vode i poljoprivrednog zemljišta, a i uklopljenost u pejzaž je bitna odlika narodnog graditeljstva. Tradicionalan je odnos prema prirodnom okruženju, običajima, religiji i jeziku. Odnos prema prirodi bio je ili funkcionalan ili mističan ili religiozan.

Potreba za umetnošću ogledala se u ukrašavanju pokućstva, tkanica i odevnih predmeta.

U arhitektonskom stvaralaštvu jednog naroda seoska arhitektura uvek pokazuje izvesne specifičnosti koje su rezultat uslova pod kojima je ona stvarana. Na razvoj stila i oblika seoske arhitekture posebno su uticali zanatsko iskustvo koje je prenošeno sa kolena na koleno i skromna sredstva kojima se graditelji raspolagali. U prošlosti je seoska arhitektura na prostoru Srbije smatrana bezvrednom i neumetničkom, pre svega zbog odsustva dekoracije, tehničke nerazvijenosti i skromnih dimenzija.

Tradicionalna arhitektura sela Srbije datira od početka 17.veka pa do druge polovine 20.veka. U prostornom smislu seoska kuća razvijala se od jedne prostorije. Deobom i dodavanjem prostorija postajala je dvodelna, trodelna itd. Materijali od kojih je građena seoska kuća bili su izvorni, lokalni materijali, koji su se mogli naći u neposrednom okruženju: kamen, drvo, ilovača, slama. U centralnoj Srbiji preovlađuju kuće od drveta, brvnare., u Vojvodini od ćerpiča i naboja, a na teritoriji Kosova od kamena sa visokim kamenim ogradama.

Po obliku i načinu gradnje stara seoska kuća bila je potpuno prepoznatljiva za različite krajeve Srbije. Vojvođanska kuća i vojvođansko građenje razvijalo se pod uticajem Austrijske monarhije. Prekid sa tradicionalnim načinom građenja seoske kuće javlja se pojavom „dunderske kuće“ na „Γ“ ili na „kvadrat“. Ne retko, na kosom terenu građene su kuće na sprat.

⁷⁵ Republic of Serbia, Ministry of Agriculture, Forestry and Water Management, Rural Infrastructure Feasibility Costing Study for the Stara Planina Mt.nature Park, IAUS, Belgrade, 2007, str.160

⁷⁶ Jokić V., Maksin-Mičić M., Demografski procesi i naselja na primeru opštine Valjevo, Naučni simpozijum „Srbija i savremeni procesi u Evropi i svetu“, Tara, 2005, str.582

Danas, novije kuće u selu i njima prateći sadržaji grade se od savremenih materijala i unapređene tehnike gradnje. U skladu sa novim konstrukcijama, tehnikama građenja i poboljšanjem higijensko-sanitarnih uslova usložnjavala se osnova kuće kao i njena spratnost, pa se ponekad teško može prepoznati izvorni oblik kuće.

5. PREPORUKA ZA RAZVOJA RURALNOG SMEŠTAJA U SRBIJI

Sadašnja ponuda ruralnog smeštaja treba da nastavi da se razvija u stilu tipično srpskog seoskog smeštaja sa akcentom na farme, etno sela i tradicionalnog smeštaja kao što su salaši po Vojvodini i tradicionalne kolibe kao što su vajati i brvnare.

Razvoj ruralnog smeštajnog kapaciteta treba da ima prioritetnu ulogu u pozicioniranju koncepta ruralnog turizma.

Treba voditi računa i o ispunjavanju minimuma standarda u ruralnom smeštaju, pa primera radi, jedan od minimuma čini i to da svaka soba treba da ima svoje kupatilo, a ne da više soba deli jedno kupatilo ili da je čak zajedničko sa vlasnikom ruralnog smeštaja.

Ruralni smeštaj treba da ponudi autentičan i originalni karakter.

Tradicionalne seoske destinacije, tradicionalna sela treba da uključuju tradicionalnu srpsku arhitekturu tog određenog područja, kombinovanu sa lokalnim narodnim radinostima, lokalne gastronomije i aktivnostima u slobodno vreme tipičnim za seosko područje, a sve u cilju da se istakne najbolje iz seoskog života, a sve u cilju da se istakne najbolje iz seoskog života kroz održivi razvoj seoskog turizma.⁷⁷

Dijagnostički izveštaj i strategija za razvoj održivog turizma u Srbiji indentifikovale su potrebu za kvalitetnim garancijama u ruralnom turizmu Srbije. Oznake kvaliteta trebaju biti korišćene upravo za njihov razvoj.

Akcionni plan za razvoj ruralnog turizma obuhvata:

- Nabaviti kvalitetne garancije za ruralne aktivnosti, ruralne objekte i ruralni smeštaj.
- Podržati pozicioniranje iskustva srpskog ruralnog turizma kao kvalitetnu i vrednu ruralnu turističku ponudu.
- Diferencirati ponudu ruralnog turizma u Srbiji kroz fokus specifičnih proizvoda, aktivnosti i smeštaja. Oznaka kvaliteta treba da bude korišćena kao podrška ovoj diverzifikaciji.
- Promocija i razvoj ključnih usluga u ruralnom turizmu Srbije. Nivo kvaliteta mogao bi biti korišćen kao promotivni instrument, kao poruka i u komunikaciji ka ciljnim klijentima.

Oznake kvaliteta ruralnog turizma čine:

⁷⁷ Action plan, define and develop authentic rural accommodation facilities, page 28.

- Razvoj oznake kvaliteta destinacije u ruralnom turizmu Srbije
- Razvoj etikete ruralnog nasleđa
- Razvoj etikete ruralnog smeštaja
- Razvoj poljoprivrednog etiketiranja
- Razvoj ekološke oznake
- Promovisati sistem koji će upravljati svim oznakama kvaliteta.⁷⁸

Sledeće oznake kvaliteta u ruralnom turizmu smatraju se najboljom praksom za ruralni turizam i trebali bi da se koriste kao primeri kako koristiti oznake kvaliteta:

- Oznake tradicionalnih sela
- Oznake farm holiday
- Oznake ruralnog smeštaja
- Organska i bio oznaka
- Segmentna specifična oznaka – familijarni turizam
- Destinacijska oznaka – planinska destinacija
- Oznake hrane i vina.⁷⁹

⁷⁸ Action plan, volume III, Develop quality labels for Rural Tourism, page 33

⁷⁹ Action plan, volume III, Develop quality labels for Rural Tourism, page 42

5.1 ENERGETSKA EFIKASNOST OBJEKATA ZA RURALNI SMEŠTAJ

Srpska strategija razvoja energetike do 2015.godine obuhvata kategoriju obnovljivih izvora, a to su: prirodno gorivo, hidropotencijal malih vodotoka, geotermalna energija, energija vetra i sunčevog zračenja.

Energetska efikasnost se odnosi na rekonstrukciju sadašnjih i izgradnju novih zgrada. To bi trebalo da uključuje različite elemente, npr: toplotnu izolaciju, zamenu prozora i vrata. A izvor sunca da se koristi za grejanje. Preporuka je da se Srbija prijavi za pilot kuće po evropskim standardima za ovu vrstu namene.

Ekološka kuća u izgradnji usvaja standarde optimizacije energetske efikasnosti. Toplotna energija, uslov standarda za normalne nisko energetske stambene jedinice određena je na maksimalnih 45-70 kWh po kvadratnom metru stambenog prostora godišnje.

Kuće mogu biti energetske optimalne na nekoliko načina. Sadašnje kuće i one koje tek trebaju da se grade u sva tri staroplaninska sela biće energetske optimalne prateći neke od sledećih principa koji dovode do smanjenog korišćenja energije, a istovremeno ne ugrožavaju komfor u kući.

Objekti moraju biti projektovani u kompaktnoj formi kako bi time bila redukovana odnosno smanjena upotreba toplotne energije.

Površine koje se otvaraju – prozori, vrata, ventilacioni otvori, dimnjaci i dr., trebaju da budu organizovani tako da zimi bude smanjen gubitak energije, a isto tako leti maksimizovano hlađenje.

Zapremina izgradnje takođe utiče na toplotne karakteristike koja takođe mora biti uzeta u obzir.

Više pažnje treba posvetiti prostorijama za boravak, a pomoćne prostorije smanjiti na minimum. Kod energetske efikasne kuće najtoplija soba treba da bude usmerena ka jugu, dok spavaće sobe trebaju da budu okrenute ka istoku. Nije preporučljivo da sve prostorije u kući imaju isti nivo temperature.

Energetski zahtevi zgrade određeni su u izvesnoj meri po svom obliku. Jedna porodična kuća stvara više zahteva za grejanjem i hlađenjem i veliki je energetske rasipnik. Veća pažnja treba da bude posvećena aspektima uštede energije pa kada se grade energetske efikasne kuće da se grade u većem broju.

Na terenu u nagibu kuća bi trebala delom da je ukopana što je dobar toplotni izolator.

Posebna pažnja treba biti usmerena na izolaciju krova, zidova, a odmah zatim i prozora i vrata. Vrata, a posebno prozori su ti koji daju izgled građevini, ali u isto vreme predstavljaju i

izvor energije. Puno energije grejanja i hlađenja se transformiše kroz njih, a tipično za naše kuće je da prozori i vrata imaju nisku izolacionu vrednost.

Prateći ova uputstva i preporuke, bilo da se radi o adaptaciji starih seoskih kuća ili kad su u pitanju nove, mogu se postići zavidni rezultati u uštedi energije a time i obezbediti zdrav i ugodan boravak u seoskom domaćinstvu u nenarušivom ambijentu.

U prilog ovome govori i Pravilnik o energetske efikasnosti objekata iz 2011. godine koju je izradilo Ministarstvo životne sredine, rudarstva i prostornog planiranja republike Srbije.

Ovim pravilnikom bliže se propisuju energetska svojstva i način izračunavanja toplotnih svojstava objekata kao i energetske zahteve za nove i postojeće objekte.⁸⁰

Pravilnik o energetske efikasnosti zgrada donet 2011.godine treba primeniti i u cilju što kvalitetnijeg razvoja ruralnog smeštaja. Ovim pravilnikom se bliže propisuju energetska svojstva i način izračunavanja toplotnih svojstva, kao i energetske zahteve za nove i postojeće objekte. U članu 2 ovog pravilnika, tačka 27, govori o upotrebi energije iz obnovljivih izvora kao što su energija vetra, sunčevog zračenja, geotermalna energija, energija podzemnih i površinskih voda, biomasa i ostalo. U ostalim članovima ovog zakona govori se o rekonstrukciji, dogradnji, obnovi, adaptaciji, sanaciji i energetske sanaciji već postojećih objekata. Za ispunjenje energetske efikasnosti potrebno je zadovoljiti i sve uslove komfora, a to su: vazdušni komfor, toplotni komfor, svetlosni komfor i zvučni komfor.⁸¹

⁸⁰ www.ekoplan.gov.rs

⁸¹ www.glasnikarhiva.rs

5.2 KORIŠĆENJE OBNOVLJIVIH IZVORA

Više izvora energije omogućava i više načina njegovog korišćenja.

Solarna energija. Sunce je izvor svih čistih energija: energije vetra, hidro-energije i sama sunčeva energija. Uslovljena je dnevnim i sezonskim promenama, a na globalnom nivou to je relacija dan/noć, leto/zima, sever/jug, ali opet sunčeva energija je prirodno prilagođena i ima je dovoljno u svakom trenutku za zadovoljenje većine energetske potrebe.

Dobar primer korišćenja sunčeve energije su solarne farme u Danskoj sa foto-naponskim panelima.

Energija vetra. Najpovoljnija lokacija za korišćenje energije vetra na Staroj planini je postavka vetrenjača na grebenima koje deli selo Dojkinci i Gostušu. Energija vetra je na ovom mestu najjača i treba da se iskoristi za proizvodnju električne energije.

Prirodno gorivo. Ova vrsta energije veoma je pogodna za korišćenje u seoskim područjima. Razvoj proizvodnje prirodnih goriva takođe se apeluje na mestima bez industrije ili nerazvijenim regionima, kako zbog razloga zadovoljenja lokalnih energetske potrebe i dobijanje jeftinog goriva tako i za razvoj poljoprivredne proizvodnje.

Mikro-hidro energija. Upotreba vode je od svih navedenih izvora verovatno najstariji metod iskorišćavanja obnovljivih izvora energije. Povoljni uslovi za proizvodnju hidroenergije su: određeni tokovi reka, nivo padavina i akumulacija vode u obliku snega i leda tokom dužeg perioda godine. Hidro potencijal može da se koristi za potrebe poljoprivrede, navodnjavanja, regulacije struje...

Pametna transportna rešenja za turističke destinacije. Transport/prevoz baziran u savremenom tehničkom smislu ima značajan negativan uticaj na okolinu zato što ugrožava prirodne resurse (vazduh, vodu, zemlju) i zdravlje ljudi (zagađenje, buka). Najveće zagađenje prouzrokuju vozila koja koriste naftne derivate. Kroz godine ne samo da se povećava broj prevezenih putnika već se povećava i različitost transportnih sredstava.

Razlozi za pronalaženje drugih tipova energije osim onih baziranih na benzinu i dizel gorivu, neophodni su radi rešavanja dva glavna problema današnje motorizacije: da redukuju ambijentalno zagađenje i za pokriće dugoročnih potreba goriva u narednim godinama, a naročito sledećeg veka, a u ovom posebnom slučaju očuvanja Parka prirode Stare planine.

Neophodnost je razvoja ekološki neškodljivih vozila posebno za zaštićena područja kakvo je područje Stare planine. Osnovni tipovi pametnih vozila predstavljaju **električna vozila i vozila na solarnu energiju**.

Treba i da se organizuju servisne mreže stanica tako da imaju staničnu uslugu u svim većim i manjim naseljima u kojima se nalazi određeni broj električnih vozila, omogućavajući

vlasnicima električnih vozila da iznajmljuju agregate kada napuštaju grad za duga putovanja, kao i da omoguće servis električnih vozila onima koji ih imaju. Mreža treba da obuhvata osnovnu staničnu uslugu i centralni servis.⁸²

⁸² Republic of Serbia, Ministry of Agriculture, Forestry and Water Management, Rural Infrastructure and Costing Study for the Stara Planina Mt.nature Park, IAUS, Belgrade, 2007, chapter III, str.118

5.3 RURALNI TURIZAM I ORGANSKA POLJOPRIVREDA

Za razliku od „klasičnog“ turizma koji često dovodi do narušavanja kvaliteta životne sredine zbog predimenzioniranosti turističke delatnosti i nepoštovanja ekoloških koncepta prostora, ekoturizam ili održivi turizam pored ekonomskih dobiti ima za cilj da pomogne u vođenju zdravog života koji je saglasan sa prirodom. Ovakav pristup turizmu sve je više zastupljen u modernoj turističkoj privredi, jer zdrava i očuvana prirodna sredina pruža brojne mogućnosti za odmor i rekreaciju i tako doprinose savremenom konceptu zdravog života.

Sa ovim u sprezi, kada je u pitanju ekološka svest i ekološki razvoj, posebno kada se radi o konceptu razvoja ruralne sredine i ruralnog turizma, od izuzetnog je značaja i orijentacija poljoprivredne proizvodnje ka ekološkoj poljoprivredi. U svetu je sve zastupljeniji koncept proizvodnje „organske hrane“ što znači hrane proizvedene na prirodan, zdrav način, bez upotrebe ikakvih hemijskih preparata. Budućnost seoskog turizma, uz osnovnu ulogu smeštaja, svakako leži u domaćoj kuhinji i ishrani po standardima zdrave, organske hrane.

Prema definiciji Međunarodne federacije pokreta za organsku poljoprivredu IFOAM-a(International Federation of Organic Agriculture Movements) i Evropske unije **ekološka (organska , biološka , biodinamička) poljoprivreda** predstavlja poljoprivredu u kojoj su poljoprivredni i prehrambeni proizvodi dobijeni na bazi organskih materija i bez upotrebe sintetičko-hemijskih proizvoda (hemijska zaštitna sredstva i veštačka đubriva). Hrana dobijena na ovaj način nosi oznaku **zdrava hrana, zdravstveno bezbedna i biološki vredna hrana**.⁸³

Organska poljoprivreda se razvila kao reakcija na ekološku degradaciju, pogoršanje kvaliteta hrane i sve većeg ugrožavanja zdravlja pa i života ljudi.⁸⁴

Iz tih razloga, razmatrajući nutritivnu vrednost organskih proizvoda, sadržaj suve materije minerala, vitamina i materija koje daju bolji miris i ukus hrani daju prednost organskoj hrani, jer npr. povrće ima intenzivniju obojenost, miris i ukus karakterističan za vrstu i sortu, što nije slučaj sa povrćem iz konvencionalne proizvodnje. S tim u vezi, ekološki pristup zasniva se na tradicionalnom znanju kombinovanom sa elementima najnovijih znanja i dostignuća u poljoprivredi.⁸⁵

Zahvaljujući povoljnim prirodnim uslovima Srbija ima mogućnosti proizvodnje zdrave hrane i njenog plasiranja kako na domaćem tržištu, bilo da se radi o distribuciju hrane u okviru čitave zemlje ili da se radi o plasiranju zdrave hrane u konceptu razvoja i promocije seoskog turizma, kao i njeno plasiranje na veća tržišta kao što su Evropsko, pa i svetsko. Svakako da ovakav vid proizvodnje, organske proizvodnje, u našoj zemlji još nije na stepenu razvoja koji bi zadovoljio ovakve ambiciozne planove, ali svakako treba naći načina da ovakav vid proizvodnje

⁸³ Filipović D., Ekološki koncept kao potencijal razvoja Srbije, Naučni simpozijum „Srbija i savremeni procesi u Evropi i svetu“, Tara, 2005., str.773

⁸⁴ Živanović V., Popović V., Simonović V., Organska poljoprivreda kao faktor ogržive poljoprivrede ruralnog razvoja Iskustvo zemalja u tranziciji, Institut za ekonomiku poljoprivrede Beograd, Departman za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela poljoprivrednog fakulteta N.Sad, Beograd 2005., str 179

⁸⁵ Oljača S., Doprinos organske poljoprivrede održivom ruralnom razvoju u Srbiji, IV Međunarodna eko-konferencija, Zdravstveno bezbedna hrana, Save food I, Novi Sad 2006, str.315

nađe mesto koje zaslužuje u ukupnom ekonomskom razvoju i zaštiti životne sredine naših prostora.

Rezultati istraživanja pokazuju da ni jedan od poljoprivrednih stručnjaka ovaj uslov nije ocenio kao nevažan, 80,4% ga ocenjuje kao najvažniji, a samo 11,1% kao manje važan.⁸⁶

Treba izgraditi ekološko ekonomski sistitem za upravljanje poljoprivrednim resursima. U razvoju kvalitetnih agroindustrijskih proizvoda u Republici Srbiji postoje značajne prirodne komparativne mogućnosti. Na ovo ukazuje zastupljenost prirodnih resursa. U primeni razvojne politike u poljoprivredi RS nužno je usklađivati ekonomske i ekološke zahteve.⁸⁷

Neophodni su, između ostalog, i stručni kadrovi, podizanje svesti i znanja iz ove oblasti, razvoj tržišta, podizanje kapaciteta proizvodnje, a pre svega jedna odgovarajuća zakonska regulativa.

Ovaj vid turizma će nastaviti da dobija na popularnosti.⁸⁸

⁸⁶ Petrović Ž., Janković D., Samardžija J., Socijalno-ekološki stavovi poljoprivrednih stručnjaka o proizvodnji bezbedne hrane, Univerzitet u Novom Sadu, Poljoprivredni fakultet, Departman za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela,

⁸⁷ Simić J., Stevanović S., Povezivanje ekonomskih i ekoloških principa u korišćenju proizvodnih resursa, Institut za ekonomiku poljoprivrede Beograd, Novi Sad 1996., str.52

⁸⁸ Unković S i Zečević B., Ekonomika turizma, Ekonomski fakultet, Beograd (2009.), str.425

6. ZAKLJUČAK

Osećaj relaksacije i smirenosti zajedno sa željom za boravkom u prirodi u okruženju tradicije i autentičnosti osnovni su motivi kretanju turista ka ruralnim područjima. Taj oblik odmora u suprotnosti je sa načinom života u urbanim sredinama. Sve je veća potreba savremenog čoveka ka ovom vidu odmora pa slobodno možemo potvrditi iskaz Džoele M. Halperna da o ovim „promenama na selu možemo da mislimo i kao o ruralnoj revoluciji“⁸⁹

Pravi je momenat da selo iskoristi svoje mogućnosti, izrazi svoje bogatstvo i pokaže svoju tradiciju kroz što veće učešće u turistička kretanja. Apsolutni prioritet po ovom pitanju čini i održivost smeštajnog kapaciteta u razvoju ruralnog turizma. Smeštajni kapaciteti, i samo selo, prolaze kroz brojne probleme i iskušenja (loša infrastruktura, slaba kategorisanost, nedovoljna informisanost idr.) ali ipak se čine naponi ka prevazileženju ovih problema. Jedan od ozbiljnih projekata čini i pilot projekat o uređenju tri planinska sela na Staroj planini.

Takođe, treba napomenuti angažovanje TOS-a ka promociji seoskog turizma, a jedan od vida stimulansa domaćeg stanovništva ka ruralnim regijama bila je i manifestacija „Srbija. Moja zemlja. Moje putovanje“ održana 8.jula 2010.godine Beogradu. Ovo je bio način promocije gde se mogu upoznati rukotvorine, stari zanati i kulturno stvaralaštvo Srbije. Ove vrste turističkih manifestacija biće organizovane širom Srbije, s ciljem da se podstaknu putovanja domaćih turista kroz Srbiju.

Isto tako, TOS u okviru promocije turizma Srbije predstavila je turističku ponudu Srbije na koncertu grupe „Sanja Ilić & Balkanika“ u Beču i Ljubljani. Poseban naglasak u turističkoj ponudi Srbije bila je na događaje i festivale u Srbiji u toku letnje turističke sezone obuhvatajući gradske centre, *seoske sredine* i Dunav. Broj turista iz Slovenije povećan je za 3%, a iz Austrije za 6%.⁹⁰ 7.juna 2010.godine TOS se pridružio akciji „Veliko spremanje Srbije“ tako što je koordinirao lokalne turističke organizacije širom Srbije kako bi ovom prilikom bio očišćen najatraktivniji lokalitet u njihovom kraju.

Evidentno je da naponi postoje da se seoski turizam učini velikom atrakcijom kako za domaće tako i strane turiste. Polako se razvija svest o zdravom življenju, zdravoj ishrani, zdravom duhu. Sve je više seoskih domaćinstava koje nude svoje kuće, konobe, salaše, vaje u svrhe turizma. Niču etno sela gde na cenu dolaze kvaliteti koji su oduvek postojali ali su bili zaboravljeni. Domaće slatko opet ulazi „u modu“ kao prva stvar koju domaćin nudi gostu. Stari zanati su opet atraktivni (tkački, grnčarski, krojački, stolarski...), a sovre, ćilimi i liciderska srca bude nostalgiju davnih vremena.

⁸⁹ Halpern M.Džoel, Srpako selo, Etnološka biblioteka, Posebna izdanja knjiga 2, Beograd 2006, str.257

⁹⁰ www.fresh.serbia.travel/predstavljena_turisticka-ponud/

Selo je ušlo i u grad tako što skoro i da nema više gradske kuće koja ne slavi slavu. Običaji su počeli da žive upravo tamo gde su bili zaboravljeni.

Sve ovo Srbija ima, i Srbija nudi.

Generalno, ruralni turizam je u svojim samim začecima pa predstavlja veliki neiskorišćeni potencijal. U politici razvoja turizma kao nezaobilaznog i značajnog sektora, Srbija mora napraviti snažan i kvalitetan zaokret prema novom pristupu usklađivanja turističkog razvoja koji minimalno ugrožava životnu sredinu. Definisanje razvoja održivog turizma predstavlja dobru osnovu za unapređenje međusektorske saradnje u svim domenima i na svim nivoima uz skretanje pažnje na vrednosti koje klasični turizam nije valorizovao na pravi način (zaštićena područja, kulturna baština itd.).

Pored mnogih problema sa kojima se susreću seoska domaćinstva kao i problema sa kojima se susreće sam ruralni turizam (loša infrastruktura, nedovoljna informisanost i dr.) Srbija je na dobrom putu da prevaziđe teškoće i maksimalno iskoristi svoje resurse koji su jako bogati. O bogatstvu i kvalitetu ponude govori i pred poslednji 33. Sajam turizma održan u Beogradu od 24-27.februara 2011.godine gde su mnogi domaći izlagači imali šta da ponude. Posebno treba istaći štandove opštine Kovačica i Piroć. Na poslednjem održanom Sajmu turizma od 23.-26.februara u velikom broju odazvali su se izlagači iz cele Srbije, poseta je bila veća nego prošle godine, a sajmom su bili zadovoljni i izlagači i posetioci. Mnoge opštine imale su apsolutno autentične štandove, a po prvi put je i predstavljen i novootvoreno skijalište i hotel „Stara planina” na Staroj planini.

Seoski turizam polako ali sigurno utabava svoje prve korake, a o kvalitetu sajma govori i njegovo članstvo u “Evropskoj asocijaciji turističkih poslovnih sajmova (ETTFA), a na osnovu visokih standarda kojih se ovaj sajam pridržava članstvo je potvrđeno i u Svetskoj asocijaciji turističkih poslovnih sajmova (ITTFA).”⁹¹

Srbija je 2009.godine bila među četiri zemlje sa porastom turista, pored Švedske, Mađarske i Makedonije. To su „jedine evropske zemlje koje su 2009.godine imale porast broja turista, dok su ostale zabeležile pad turističke posete i od nekoliko procenata.”⁹²

Iz tog razloga i narednih godina se mora održati visok nivo na svim destinacijama i poštovati želje potrošača.

Srbija tu vidi svoju šansu, jer je 90% našeg prostora ruralnog karaktera, a treba uzeti u obzir i preporuku direktora Svetske turističke organizacije, koji je posle boravka u Srbiji rekao da u toj ponudi leži naša budućnost.

U ovom radu uključena je heterogena ponuda smeštajnih kapaciteta u seoskom turizmu Srbije. Treba dodati da je neophodna sva moguća pomoć kako bi se standard digao na još viši nivo, a preporuka je i rad na sitnim detaljima koje svaki seoski domaćin može sam poraditi kako bi svoju ponudu učinio autentičnom i originalnom.

⁹¹ www.sajam.co.rs/active/sr-latin/home/details/_params/sajam_id/24090.html

⁹² www.vesti.rs/Turizam/Srbija-medju-cetiri-zemlje-sa-porastom-turista-2.html

Uz to, treba primenjivati i pravilnik o kategorizaciji koji navodi standarde koje domaćin treba da ispuni, poput veličine sobe, visine tavana, toaleta i sl. Ipak, ima dosta stvari koje treba dodati i promeniti, jer ovaj pravilnik podjednako tretira gostinjske sobe po banjskim mestima i klasična seoska domaćinstva. Tradicionalno domaćinstvo treba da bude opremljeno u duhu naroda i tradicije sa svim detaljima koji će ponudu učiniti što originalnijom i autentičnijom.

Takođe je preporuka za Srbiju je da domaćini turistima omoguće što raznovrsniji sadržaj boravka u ruralnim područjima, pa uz ostalu ruralnu ponudu da uključe primera radi: vožnju sportskim avionima, paraglajderima, balonima, zmajevima, da se spuštaju padobranom... Sve u cilju dalje perspektive razvoja jednog područja. Srbija treba da crpi ideje i da drži korak sa zemljama koje su svoj ruralni turizam podigle na jedan visok nivo, kao što su to učinile Švajcarska, Austrija, Italija i Francuska.

Polazna hipoteza ovog rada bila je da je Srbija na dobrom putu za razvojem ruralnog turizma i da je održivost smeštajnih kapaciteta polazna tačka ka postizanju cilja približavanju zemljama koje su svoju ruralnu smeštajnu ponudu kao i sam ruralni turizam podigle na jedan viši nivo.

Ovim radom je ta hipoteza i dokazana. Srbija apsolutno raspolaže bogatstvom koje je glavni potencijal seoskog turizma. Istina je da je potrebno još vremena kako bi se dostigli evropski standardi kvaliteta i da se sustignu zemlje susedi koji su daleko ispred nas, ali postoje prednosti koje Srbija ima i koje je na putu da iskoristi kako bi stala rame uz rame sa najboljima i pridružila se Evropskoj asocijaciji ruralnih zemalja.

Autentičnost srpskih sela, originalnost srpskih običaja, posebnost srpske kuhinje, šarmantnost srpskih suvenira, simpatičnost srpskih domaćina, mnogobrojnost srpskih manifestacija i događaja, različitost srpskog folklora, tradicionalnost srpskih zanata, posebnost srpskog neba... samo su deo onoga što se u Srbiji nudi.

7. LITERATURA:

1. Maksin-Mičić M, Pucar M, Korać M, Milijić S., Menadžment prirodnih i kulturnih resursa u turizmu, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2009.
2. Jokić V., Maksin-Mičić M., Demografski procesi i naselja na primeru opštine Valjevo, Naučni simpozijum „Srbija i savremeni procesi u Evropi i svetu“, Tara, 2005.
3. Unković S., Čačić K., Bakić O., Popesku J., Savremena kretanja na turističkom tržištu, Ekonomski fakultet, Beograd, 2002.
4. Unković S. i Zečević B., Ekonomika turizma, Ekonomski fakultet, Beograd, 2009.
5. Popesku J., Tržišne determinante razvoja seoskog turizma, www.cenort.rs
6. Marić I., Tradicionalno graditeljstvo Pomoravlja i savremena arhitektura, Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije, Beograd, 2006.
7. Đukić-Dojčinović V., Kulturna politika selo i turizam, Intervju:“Život sela“, www.zivotsela.freeservers.com/turizam.htm
8. Đukić-Dojčinović V., Seoski turizam Srbije, Turistička štampa, Beograd, 1992.
9. Republic of Serbia, Ministry of Agriculture, Forestry and Water Management, Rural Infrastructure Feasibility and Costing Study for the Stara Planina Mt.nature Park, IAUS, Belgrade, 2007.
10. Vilus J., Pravo potrošača na zdravstveno bezbednu hranu, Institut za ekonomiku poljoprivrede – Beograd, Novi Sad 1996.
11. Halpern M. Džoel, Srpsko selo, Etnološka biblioteka, Posebna izdanja knjiga 2, Beograd 2006
12. Marković P., Poljoprivreda i turizam Jugoslavije, Poljoprivredni fakultet Univerziteta u Beogradu, 1996.
13. Filipović D., Ekološki faktor kao potencijal razvoja Srbije, Naučni simpozijum „Srbija i savremeni procesi u Evropi i svetu“, Ministarstvo nauke i životne sredine i Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije, Beograd, Tara, 2005.
14. Živanović V., Popović V., Simonović V., Organska poljoprivreda kao 67actor ogržive poljoprivrede ruralnog razvoja Iskustvo zemalja u tranziciji, Institut za ekonomiku poljoprivrede Beograd, Departman za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela poljoprivrednog fakulteta N.Sad, Beograd, 2005.
15. Oljača S., Doprinos organske poljoprivrede održivom ruralnom razvoju u Srbiji, IV Međunarodna eko-konferencija, Zdravstveno bezbedna hrana, Save food I, Novi Sad 2006.
16. Petrović Ž., Janković D., Samardžija J., Socijalno-ekološki stavovi poljoprivrednih stručnjaka o proizvodnji zdravstveno bezbedne hrane, Univerzitet u Novom Sadu, Poljoprivredni fakultet, Departman za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela, Novi Sad 2003.
17. Bogdanov Lj. N., Mala ruralna domaćinstva u Srbiji i ruralna nepoljoprivredna ekonomija, Republika Srbija, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, Beograd, 2007.
18. Kilibarda Krsto, Selo i proizvodnja ljudske hrane, Naučna knjiga, Beograd, 1991.
19. Petrović Ž., Janković D., Samardžija J., Socijalno-ekološki stavovi poljoprivrednih stručnjaka o proizvodnji zdravstveno bezbedne hrane, Univerzitet u Novom Sadu, Poljoprivredni fakultet, Departman za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela, Novi Sad 2003.

20. Simić J., Stevanović S., Povezivanje ekonomskih i ekoloških principa u korišćenju proizvodnih resursa, Institut za ekonomiku poljoprivrede – Beograd, Novi Sad 1996.
21. Halpern M.Džoel, Srpako selo, Etnološka biblioteka, Posebna izdanja knjiga 2, Beograd 2006.
22. Čerović S., Strategijski menadžment u turizmu, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2009.
23. Bakić O., Marketing u turizmu, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2010.
24. Vlada Republike Srbije, Održivi razvoj Srbije, Naša zajednička budućnost, Nacionalna strategija održivog razvoja, Beograd, 2009.
25. Vujaklija M., Leksikon stranih reci i izraza, Prosveta, Beograd, 1980.
26. Larousse, Nova enciklopedija u boji, Vuk Karadžić, Beograd, 1977.
27. Jelić S., Živković D., Jovanović T., Ecologica, Originalni naučni rad, Društvo za širenje i primenu nauke i prakse u zaštiti životne sredine Srbije i C.Gore, Posebno tematsko izdanje 11, Zemun, 2006.
28. www.etnoselo.rs
29. www.merr.gov.rs
30. www.cenort.rs
31. www.ekoplan.gov.rs
32. www.selo.co.rs
33. www.prsp.gov.rs
34. www.autobrief.com
35. www.agropress.org.rs
36. www.mojafarma.rs
37. www.mecavnik.info
38. www.skd.izvor.free.fr
39. www.b92.net
40. www.lsvsu.org.rs
41. www.fresh.serbia.travel
42. www.glasnikarhiva.rs
43. www.trsic.com
44. www.visitserbia.org
45. www.sajam.co.rs
46. www.vesti.rs
47. www.tara-zaovine.com
48. www.zlakusa.com
49. www.brestovi-vizija.com
50. www.navidiku.rs
51. www.etnoselo.divljakovac.com
52. www.rajski-konaci.com
53. www.zdravstveniturizam.com
54. www.kudazavikend.com
55. www.sirogojno.org.rs
56. www.srbija.011info.com
57. www.vajati.com
58. www.s-club.com
59. www.jat-airlift.com
60. www.antic.org
61. www.ethno.co.rs
62. www.putujem.com
63. www.turizamusrbiji.rs
64. www.serbia.travel